

НЕУСТРАШИВЕ ДЕВОЈЧИЦЕ ИЗ СРБИЈЕ КОЈЕ СУ МЕЊАЛЕ СВЕТ

*Колекција прича о девојчицама које се нису бојале
...
и о једном цвету који расте из камена*

*НЕУСТРАШИВЕ
ДЕВОЈЧИЦЕ ИЗ СРБИЈЕ КОЈЕ СУ
МЕЊАЛЕ СВЕТ*

Колекција прича о девојчицама које се нису бојале и о једном цвету који расте из камена

Издавач:
Завод за унапређивање образовања и васпитања
Београд, 2025.

Приређивачи:
Виолета Влајковић Бојић, Катарина Мићић, Дејана Милијић Субић, Мина Весковић, Лела Брдар, Наташа Миловановић, Татјана Мишовић, Снежана Милошевић Јешић, Катарина Баришић, Александар Маринковић, Јелена Вићовац, Драгана Смиљанић, Бојана Маринковић

Уредник:
Виолета Влајковић Бојић

Језичко обликовање:
Дејана Милијић Субић
Наташа Анђелковић

Илустрације и дизајн:
Мина Весковић
Братислав Булајић

За издавача
Др Златко Грушановић

Електронско издање
(онлајн публикација доступна на званичној интернет страници Завода за унапређивање образовања и васпитања)

© Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2025.
Сва права задржана.

Предговор

Приче о неустрашивим девојчицама из Србије које су мењале свет настале су као спој историјских чињеница и личног доживљаја приређивача, који су, ослањајући се на доступне изворе, настојали да свакој од ових хероина удахну глас и дух, и да оживе неке њихове преломне моменте у којима су исписивале историју. Оне су покушај да се у прошлости пронађу узорци који могу да инспиришу и охрабре сваког читаоца. Јунакиње из ове колекције и саме су некада биле деца. Следећи своју звезду превазишле су огромне изазове – од инвалидитета, дискриминације, сиромаштва, до негодовања, неповерења, осуде и оспоравања околине. Али нису одустале. Своје место ту је нашла и прича о једном цвету који, истина, није жена, али јесте хероина природе и представља симбол снаге и победе.

На крају, можда је довољно да се сетимо једне једноставне истине коју је Андрић тихо записао: да жена стоји као капија – и на улазу у свет, и на излазу из њега. Кроз ту капију пролазе и страхови и храбрости, и прве речи и последње мисли, и деца и идеје. Зато ове приче нису само о хероинама из прошлости. Оне су подсећање да се у свет може ходати с лепотом, мирноћом, и нежношћу у потрази за смислом. Историја се не пише увек силом – понекад се мења тихо, изнутра, кроз женске хероје које су отвориле капије за све нас и још врата држе отвореним.

Др Златко Грушановић

Драга децо,

Велика дела не стварају они који се не плаше, већ они који, упркос страху, верују и остварују своје снове. Баш као девојчице у овој књизи. Живеле су у временима у којима се мало веровало у снагу женског ума, а пут до признања био је дужи и тежи него за мушкарце.

Њихова изванредна дела нису остављала само неизбрисив траг у времену већ су помогла да се обликује живот који данас живимо.

Припремите се за узбудљиве приче о девојчицама из Србије које су мењале свет!

Нека вам ове странице буду надахнуће и подсећање да свако остварење сна почиње у срцу детета – детета попут било ког од вас што чита ове редове.

Садржај

Она је градила	5
– Јованка Бончић (1887–1966) –	6
Оне су стварале уметност	13
– Катарина Ивановић (1811–1882) –	14
– Исидора Жебељан (1967–2020) –	17
– Мира Траиловић (1924–1989) –	21
– Мина Караџић Вукомановић (1828–1894) –	24
– Монахиња Јефимија (око 1350 – после 1405) –	29
Она је померала границе науке	33
– Милева Марић Ајнштајн (1875–1948) –	34
Оне су померале границе просвете	38
– проф. др Љубица Продановић (1927– 2016) –	39
– Марија Поповић Милутиновић (1810–1875) –	43
Оне су померале границе медицине	46
– др Драга Љочић (1855–1926) –	47
– Др Смиља Костић Јоксић (1895–1981) –	52
Оне су померале границе спорта	57
– Даница Томић (1905–1961) –	58
– Јелена Генчић (1936–2013) –	62
Она је симбол опстанка и обнове	67
– Наталијина рамонда –	68
Речник појмова	71
Литература и извори	74

Она је градила

ДЕВОЈЧИЦА КОЈА ЈЕ РУШИЛА ПРЕДРАСУДЕ И ЗИДАЛА ГРАЂЕВИНЕ

– Јованка Бончић (1887–1966) –

прва жена архитекта у Немачкој

”

*Гледајући у те куће можда ће ме се
једном неко сетити. Можда ће се
запитати како је све то што ми се
десило стало у један мали женски
век. Питаће се како се остварују
 снови. Мислиће да је цео мој живот
право чудо за оно наше старо доба.
Објашњење дугујем свима који долазе
после мене.*

Рођена сам месеца јула 1887. године у Нишу, у једној од најлепших кућа у Обреновићевој улици. Истог дана проломила се сирена парне локомотиве која је, тек отвореном пругом из Беле Паланке, ушла у станицу. Њен звук је донекле пригушио узвик моје мајке:

– Опет женско!

Старија сестра Дада зурила је у мене својим топлим окицама, чудећи се колико сам ситна и мала. Име Јованка добила сам по Светом Јовану Крститељу, али су ми тепали Јованче. Убрзо после мене родила се моја сестра Јелисавета.

Мој отац Михајло Мика Бончић био је чувени адвокат, судија, кум Николе Пашића и министар у две његове владе. Лице му је увек било мирно и достојанствено. Носио би одела кројена по последњој моди, а у руци штап са сребрном куглом на врху, израђен специјално за њега. Мајка Катарина је била висока и лепа, с погледом као у срне. Често би својим нежним гласом певушила: *Род родила шљива ранка...* Много сам била везана за своју баку Анку. Сећам се њене бујне косе покупљене у пунђу, белих кошуља од српског платна и мириса босиљка који се око ње ширио.

Моје сестре су биле праве дамице – играле су се луткама, носиле хаљинице и биле веома послушне. А ја? Носила сам панталоне, имала вечито огребана колена и џепове пуне каменчића. Оцу сам се дивила и често бих га опонашала, али једна шала ме је скупо коштала. Имала сам тада пет година. Ван дворишта нисам смела да изађем, нарочито не у панталонама. У нашој средини тада су важила посебна правила: Женско у панталонама?! Никако! Не само да сам у панталонама изашла из дворишта, већ сам носила и шешир на глави, под руком јучерашње новине, у другој руци татин стари штап, а у џепу каменчић који сам стално вадила, глумећи да гледам колико има сати. Поздрављала бих пролазнике скидајући шешир, глумећи да се враћам кући с посла:

– Добар дан, господине! Управо сам завршио посао, журим кући! – говорила бих вадећи каменчић из џепа. – Аааа, већ толико сати! Треба стићи на ручак!

А онда је кренула моја пропаст. Угледах комшиницу Сику са сином Миланчетом. Она је била опасна и љубоморна жена, вазда неуредне фризуре и одеће исфлекане од кувања у кафани коју је држао њен муж, газда Тајче.

– Добар дан, комшинице Сико, добар дан, Миланче! – изустих важно. Сика ме презриво одмери.

– Па шта је ово, боже сачувај? У панталонама, шешир, штап, новине... Срамота! Тако ли се понаша једна девојчица?

– Ха, ха! Глуми господина! – ругао ми се Миланче.

– Само се играм – рекох покуњено.

– То ли ти је игра? Е, сад ћемо да видимо шта ће твоја мајка рећи! – запенила је Сика и одјурила право мојој кући.

Она ме је тужила мајци, а мајка оцу. И тако сам ни крива ни дужна страдала. То је било моје прво болно суочавање с предрасудама, које је бака Анка лечила листом купуса.

Комшилук није престајао да бруји о девојчици у панталонама.

Стајала сам у дну баште, вирећи кроз капију када сам чула разговор две комшинице које нису баш лепо причале о мени. Њихове речи су ме на тренутак растужиле, али ме ни за мрвицу нису поколебале. Напротив, и тако мала, осећала сам неописиви понос што се не уклапам у слику паланке коју чине људи попут њих или тетка Сике и Миланчета. Моја велика четири прозора у трпезарији била су увек отворена. Гледала су на двориште, право до капије. Замишљала сам како пролазим кроз њу и одлазим у свет. Овај овде ми је постао тесан, гушио ми је снове, став и држање.

Није прошло много времена, а тата је добио премештај у Пожаревац. Ту сам кренула у школу коју сам одмах схватила веома озбиљно.

Образовање је једина ствар коју сами стичете и коју вам, децо моја, нико не може ни поклонити ни одузети - често је говорио отац, док би мајка нетремице

гледала у нас и климањем главе одобравала његове речи. Недуго по пресељењу у Пожаревац, уследио је очев нови положај у Врању које памтим по дружењу с дечацима, јурцању по ливадама, одраним коленима и поцепаним хаљинама. И ту ме је машта водила далеко испред стварности. Сатима бих посматрала зграду школе коју је моја мама звала Пашини конаци, дивећи се њеној архитектури, замишљајући како ће једнога дана неко сличан мени усхићено застати поред неке грађевине коју сам ја пројектовала. Некако у то време почели су планови за изградњу наше куће у Београду јер је било сасвим извесно да ћемо се ускоро преселити у престоницу. У глави сам већ правила распоред соба. Идеје бих цртала у свеску коју сам добила од оца, додајући свакога дана понеки нови детаљ. Посебну пажњу поклањала сам прозорима. Морали су да буду велики.

– Устај, Београд! – пробудио ме глас кондуктера.

Убрзо сам стајала испред куће у Иванбеговој улици. Затворила сам очи и у мислима призвала баку Анку која нас је изненада напустила мало пре нашег пресељења. Док сам улазила у кућу готово да сам је видела како рукама глади бели столњак на великом баштенском столу испод лозе. Ушла сам у своју собу, спустила кофер и дубоко удахнула. Резак мирис свежег креча ми је запарао ноздрве, али мени је све пријало. Велики прозори су пуштали сунчеву светлост да клизи по поду, а мој нови живот је могао да почне.

– Нећу ићи у школу у коју иду само девојчице – рекла сам одлучно.

– Побогу, Јованче, шта то причаш? – одговори отац забринут.

– Нећу, и тачка! – погледала сам га право у очи. – Молим те, татице – продужих умилним гласом када сам видела његову подигнуту обрву.

Наставила сам да молим оца да ми помогне. Он је, упркос свом и мајчином противљењу и ставу околине да се девојчице не мешају са дечацима, успео да ми обезбеди одобрење. Тако сам већ у септембру постала ученица Треће мушке гимназије.

Откуд девојчица овде? Шта она тражи међу мушкима? – било је прво што сам чула чим сам закорачила у учионицу. Тренутак тишине који је уследио био је гласнији од питања. Подигла сам главу и мирно одшетала до своје клупе. Погледом сам им поручила оно што нисам изговорила: „Видећете ви ко је ова девојчица.“ Решила сам да докажем да знање није привилегија за дечаке. С временом, они су ме прихватили у своју дружину, делом због завидног успеха у свим предметима, а делом и због дара за ситне несташлуке које смо заједно смишљали. Још увек се живо сећам дана када смо сакрили разбијена јаја испод клупа. Учионом се убрзо почео ширити непријатан мирис. Убеђен да је негде угинуо миш, професор нас је све натерао да га тражимо. Ми смо се размилели по дворишту, тражећи било каквог миша и толико смо се кикотали да смо заборавили да нас он посматра иза завесе. Када је схватио да је то нека наша смицалица, љутито је рекао:

– Моментално унутра!

Покуњили смо се и постидели, извинили се и решили да орибамо учионицу.

*

Матурирала сам 1905. и наставила школовање на Архитектонском одсеку тадашње Велике школе која је баш те године проглашена за Универзитет. Још памтим речи професора Симе Лозанића на свечаном пријему нове генерације студената:

Волите и поштујте своје наставнике, они су душа сваке школе.

Ја сам те речи озбиљно схватила. Упијала сам свако слово својих учитеља, дан и ноћ проводила над књигом и убрзо сам се нашла на пракси у Државним железницама. Све време сам сањала велике просторе, грађевине које одолевају времену и људима, линије по којима се безброј тачака, међусобно повезаних, крећу кроз простор, дајући му ритам, склад и чврстину. За мене је зидање било чаролија и ниједну ситницу нисам хтела да пропустим. Знала сам да је то једини начин да стигнем до свог циља – наставак школовања у Немачкој.

*

Универзитет у Дармштату био ми је највећа нескривена жеља која није увек наилазила на одобравање моје породице. А мене је једино занимало како се праве градови и куће у њима. Ништа друго није долазило у обзир. Када сам коначно добила стипендију Министарства грађевине за чувену Високу техничку школу у Дармштату, мојој срећи није било краја. На брзину сам спремила најнеопходније ствари, од којих је највреднија била фотографија нас три сестре као мале девојчице. На пут ме је повео отац. Пратила нас је киша и неко чудно расположење.

Чим смо стигли, сместили смо се код газдарице Кларе, која ме је одмеравала од главе до пете, заустављајући поглед час на мојој глави, час на мојим панталонама. Никако јој није било јасно како сам ја госпођица, а не господин Јованка. Не марећи за њу, ухватила сам оца под руку и одмах смо се запутили према главној згради Техничког факултета. Пратили су нас бели облачићи чудних облика које је окупљао поветарац тако да су помало заклањали сунце. Али, ма колико да су се кретали и повремено постајали црњи, било је јасно да неће бити суђено да падне киша која би помутила задовољство првог дана боравка у Дармштату.

Очарана зградом, полако сам се пела каменим степеништем које је водило до тешких врата, иза којих су се низали пространи ходници и свечане сале на чијим се сводовима није могао приметити спој. Све је одисало озбиљношћу и

достојанством. Високи прозори гледали су право у будућност, у коју, судећи по формулару који ме је дочекао, нису биле позване жене. Он је био написан само за мушкарце. Јесте ли служили војску? Били у рату? – била су нека од питања. *Јованче из Србије није остварила само свој сан, већ је ова тешка врата отворила и свим оним женама које сањају велике снове* – помислила сам док сам исписивала последње одговоре.

Била је то 1909. године, а ја једина жена међу будућим инжењерима.

Учила сам и радила вредно као мрав. Сатима бих извлачила линије, исцртавала основе, фасаде и зидове, стрелице између којих бих уписивала димензије, конструисала свако слово, а затим бојом давала душу мом пројекту. У паузама између предавања, учења и испита, шетала бих широким улицама оивиченим дрворедима, загледала у модерне грађевине с пуно прозора, застајала пред споменицима и замишљала како ћу, када се вратим у Србију, пројектовати и зидати најлепше куће и зграде.

Време је пролазило и дошао је тај дуго очекивани дан – 18. јул 1913. године. Дуго сам стајала пред огледалом, намештајући ситне фалтице и тракице од чипке које су се спуштале дуж целе хаљине. Желела сам да све буде савршено. Само ме је коса ужасно нервирала. Колико год да се трудила, била је неукротива (као и мој темперамент). На крају, ставила сам шешир који је мом изгледу дао дозу узвишене елеганције.

Неколико сати касније, у свечаној сали универзитета, заједно са још седам колега, примила сам диплому инжењера архитектуре.

- Честитам вам на изузетном успеху који сте постигли. Данас сте ушли у анале нашег факултета као прва студенткиња која је дипломирала архитектуру у целој Немачкој – рекао ми је чувени професор Карл Хофман.

Ове речи су ме уписале у историју и учиниле бесмртном. Мој успех забележен је у немачкој штампи. На насловној страни Берлинских илустрованих новина објављена је фотографија дипломаца на којој сам ја једина девојка. Била сам поносна на себе, на своју земљу, на тај величанствени тренутак. Није ми било важно ни што је једино моја диплома била преправљена – морали су да прецртају *Herr* и додају *Fraulein* испред мог имена. Цео свет је био мој и све што је у њему.

А у тај свет ушао је и Андреј Катеринић, прави руски племић и мој колега. Његова оригинална лепота задивила ме је још одавно. Приликом првих сусрета осетила сам да ме нешто вуче ка њему, било ми је доста да га видим и да будем срећна. Венчали смо се и касније добили три сина.

*

Пут којим сам ишла био је попут широке траке која се вије час кроз опојно зеленило пуно блиставе росе, час између поља сасушене траве на спрженој земљи.

После Петрограда, Риге, Москве, Кијева, Одесе, са породицом сам се, најзад, преселила у Београд. Каријеру сам започела у Министарству грађевина.

А онда су једна по једна грађевина почеле да носе мој печат. По пројектима које сам радила ницале су зграде широм Србије.

- Госпођице Бончић, заиста желите да ови прозори буду оволико високи? – упитао је инжењер с неверицом.
- Да. Желим да зграда Учитељске школе зрачи светлошћу и знањем.

Заиста, зграда Женске учитељске школе краљице Марије, данашњег Учитељског факултета, пројектована је као храм знања кроз чије прозоре светлост пада на под, пење се на зидове и допире до таванице.

Ветеринарски факултет у Београду има облик слова Ш – Ш као школа.

- Ш као шта? – нашалио се колега.
- Како као шта? Ш као школа – одговорила сам и поносно показала на пројекат у коме три крила зграде делују као отворене руке да приме сваког студента у загрљај.

Бања Луци сам подарила Бански двор.

- Овде ће долазити људи који доносе важне одлуке – рекли су ми.
- Онда ћемо направити здање вредно дивљења – одговорила сам им.

И данас је та грађевина украс града.

По наруџбини самог краља Александра I Карађорђевића, мени је припала част да у Бањи Ковиљачи реконструишем блатно купатило и пројектујем Кур салон.

- Госпођо Јованка, Његово Височанство жели здање које ће достојно дочекати и стране делегације. Можете ли Ви то?
- Не само да могу, већ ће то бити зграда на коју ће бити поносни и краљ и народ. Тај пројекат ми је донео орден Светог Саве и орден Југословенске круне V реда. Учествовала сам и у изградњи зграде Правног факултета у Београду.
- Факултет права мора да буде величанствен, отворен и доступан свима – као и правда.

Пројектовала сам и болницу у Деспотовцу, гимназију у Смедереву, неколико зграда основних школа широм Србије. У сваку грађевину сам уткала поштовање и љубав, и свака од њих је једна прича, један каменчић у мозаику који сам желела да оставим иза себе.

*

Све сам у животу примила као благодет и отишла без жаљења. Кажу да моја дела говоре о мом неустрашивом карактеру, а да је моја архитектура истовремено и романтична и снажна. Баш као и ја – дама с шеширом која у себи носи читав нежни свет, али одлучно пулсира властитим животом, и за коју не важи реченица: „То није за жене“.

На Техничком универзитету у Дармштату данас постоји награда која носи моје име. Она се сваке године додељује најбољим студентима за изванредна достигнућа у области материјала и геонаука. Замислите, по мени, девојчици из Србије! Ако не верујете, а ви завирите на званичну страницу овог универзитета: *Technische Universität Darmstadt – Jovanka Bontschits*. Тамо ћете ме пронаћи, међу биографијама истакнутих личности.

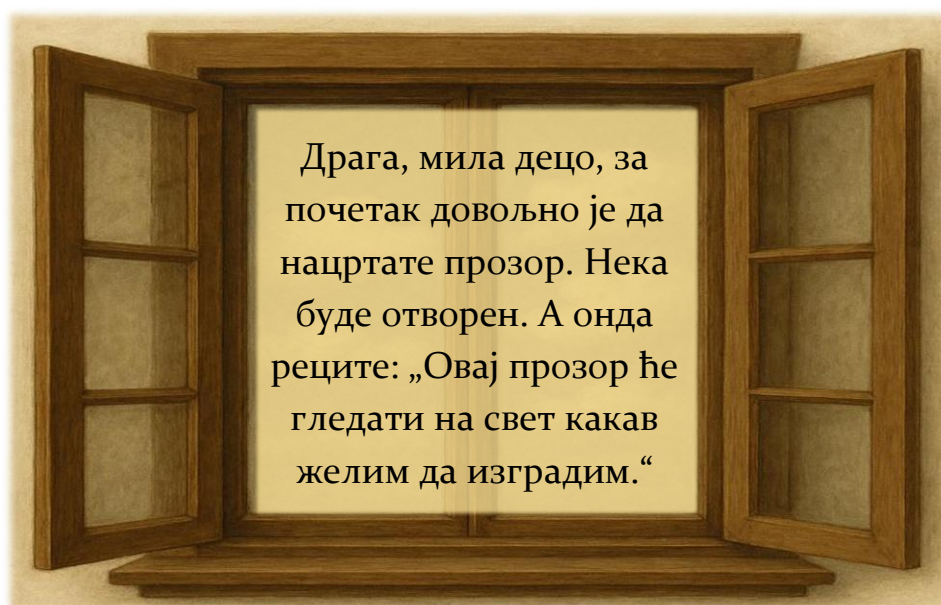
Три улице су назване по мени – једна у родном Нишу, друга у вољеном Београду и трећа у Дармштату, граду који ме је први признао и никада није заборавио.

Када су мог унука замолили да каже једну реченицу која ме најверније описује, он је рекао:

- Највећи успех моје баке није само то што је била архитекта, већ то што је била то што јесте јер је била жена.

*

Можда архитекте нису увек у првом плану. Наше грађевине често живе тише од песама, слика или књига. Али, ако пажљиво погледате, видећете нас свуда. У школи коју похађате. У кући у којој живите. У позоришту. У болници. У дворишту. На мостовима који нас повезују. У згради која већ сада живи у машти баш неког од вас.

Оне су стварале уметност

КОРАК ИСПРЕД ВЕКА

– Катарина Ивановић (1811–1882) –

сликарка и прва чланица Српске академије наука и уметности

”

*Ово је прича о девојци Катари
Ивановић. Живела је давно и
другачије, али се није много
разликовала од вас данас. Живела је
у време када се није знало за мобилне
телефоне, игрице или цртане
филмове, али јој је детињство било
радосно, сигурно и срећно.*

Рођена сам једног априлског дана 1811. године у мађарском граду Веспрему, у породици српских трговаца, али смо се већ наредне године преселили у Стони Београд. Мајка Марија је била тиха и нежна, а отац Лазар строг, али поносан. Била сам једино дете у породици. Као девојчица сам волела „бојом цветиће правити“. Играла сам се бојама, цртала и све своје тајне и жеље преносила на платно, које је било веће од мене и које ми је отац у вароши купио. Сликала сам и мог пса Жућу, који ми је био најбољи пријатељ. Када бих упрљала руке цртајући по платну, уместо да ме кори, отац би само климнуо главом и рекао: „Ако већ мораш, онда цртај како треба“. Сећам се наших шетњи поред језера, чврсте руке мога оца, исплетених венчића од цвећа и жеље да свет обојим својим бојама. Моји први учитељи биле су сенке у соби, светлост на лицима људи и погледи пуни прича. За мене је сликарска четкица била као мастило у руци песника.

Снага мог дара за сликарство била је јача од очекивања мојих родитеља да се образујем у школама за жене. Још у најранијој младости одлучила сам да postanем сликарка. Таквој одлуци, која је по мерилима ондашње средине била непримерена, кумовао је пријатељ мојих родитеља, трговац Георгије Станковић, који је помогао да добијем озбиљније цртачке и сликарске поуке. Да не заборавим да вам кажем, од образованих девојака мог времена очекивало се да науче лепо писање и цртање, да шију и везу. А ја сам желела обићи свет, видети Париз, Беч, закорачити

београдским улицама и видети ушће Саве у Дунав. Желела сам да идем путем који пре мене није постојао.

Када су видели моју чврсту одлуку да се посветим сликарству, родитељи су ме послали на даље сликарско усавршавање. Одлазак у Пешту била је моја велика победа. Сећам се топлог загрљаја оца на растанку. Веровао је у мене. „Око моје црнооко, нека ти је са срећом! Чувај се и знај, ова кућа ће увек бити твој дом!“ „Писаћу Вам, тата, обећавам. И доћи ћу, врло брзо!“ На капији сам се окренула и погледала их. Мајка је марамом брисала сузе, а тата је поносно стајао и махао ми.

У атељеу чувеног пештанског сликара Јожефа Пешкија вредно сам радила и правила прве сликарске кораке. У том студију настао је и мој чувени Аутопортрет. Када сам остала без оба родитеља, руку помоћи и заштиту пружила ми је утицајна мађарска грофица Чаки, схвативши да ми неће бити лако да се сама изборим за своје место у патријархалном друштву.

У време када је о мени објављен први натпис у Сербском народном листу, већ две године сам била на Одељењу за девојке при Бечкој ликовној академији. На академији ми је један од професора рекао: „Млада дамо, сликање је занат за мушкарце“. Погледала сам га у очи и одговорила: „Онда ћу ја бити изузетак који ће вас убедити у супротно“. Тај разговор је још више учврстио жељу у мени. Пожелела сам да што више људи види моје слике, да их разумеју и да им се диве. Бити жена међу мушкарцима у свету сликарства није био само сан. Био је изазов. И ја сам га прихватила. У Бечу сам упознала Вука Стефановића Караџића и песника Симу Милутиновића Сарајлију. Он је стихове своје песме „Тројесестарство“ спевао мени у част. Звао ме је „најпрва Серб-Красарка Катарина Ивановић“. У мени је видео хероину, симбол племенитости и родољубља. Узвратила сам му на најлепши могући начин, насликавши његов портрет. Храбро сам насликала и један женски портрет, портрет Анке Ненадовић. То је био јединствен пример у српском сликарству да је женски портрет сликала једна жена.

После Беча сам отишла на путовање по Италији, на којем настаје мој „Италијански виноградар“, затим у Холандију, па у Минхен желећи да наставим са сликарским усавршавањем.

Почетком октобра 1846. године стигла сам у београдску варош обасјану благим сунцем михољског лета. Београђани су ме топло поздравили, а то су забележиле и Српске новине. Одсела сам у кући Симе Милутиновића Сарајлије, код Варош-капије. У шетњама улицама Београда растуживали су ме погледи на кућерке облепљене блатом, на полумрачне дућане и магазе. Чудно ми је било да жена по улицама готово да и није било, тек понека стара Туркиња прекривеног лица. С друге стране, била сам уверена да ћу четкицом насликати догађаје из наше славне прошлости. У време када сам стигла у Београд, била сам једина жена уметница међу Србима. Нису ме гледали као конкурента, штавише, међу првим поруџбинама

била је израда портрета кнегиње Персиде Карађорђевић. То су биле златне године и потврда мојих највиших уметничких квалитета. Све време тињала је у мени неостварена жеља да се у мом Београду представим и потврдим као сликар историјских композиција.

Било је у мом животу и тешких тренутака, као и људи који су ми нанели неправду. Једанпут сам једну велику српску госпођу портретирала, па кад је ударила киша, она ме ни својих кола није удостојила, но сам по киши и по блату, пешке до свог стана морала ићи. То је забележила и песникиња Милица Стојадиновић Српкиња.

После деценију и више путовања, боравка и одсуства од куће, вратила сам се у мој Стони Београд. Никад га више нисам напуштала. Родну Панонију, градове у којима сам живела и пределе куда сам путовала нисам преносила на платно. Сликала сам људе.

И када ми се учинило да је дошло време да заокружим свој стваралачки и животни пут, ненадано и у прави час, срела сам др Николу Крстића, доктора филозофије, правника и историчара. У нашим заједничким шетњама Стоним Београдом, дао ми је предлог да се моје слике сместе у Народни музеј у Београду. Знала сам шта музеји значе једном народу и желела сам да се сачува успомена на мене. Тестаментом сам завештала неколико слика за збирку Српске академије. У јануару 1876. године изабрана сам за прву жену почасног члана Српског ученог друштва, које се данас зове Српска академија наука и уметности. Тада нисам могла сузе радоснице задржати. Осећала сам понос и неизмерну радост. Сетила сам се и својих родитеља који су веровали у мене и пустили ме у свет слободног корака. Нисам ни слутила да ће у времену у коме ви сада живите бити уобичајено да жене буду академици.

Одлучила сам да свој преостали сачувани опус поклоним Српској академији. Тако су се у Народном музеју обреле двадесет три моје слике. Сlike су тамо где им је место, у мом Београду, поклоњене мом народу и мојој земљи. И овде се, драга децо, мој уметнички пут завршава, али пут мојих слика тек почиње и трајаће све док се на њима буде задржавао неки поглед паметних и радозналих очију, попут ваших.

Сада, када смо стигли на крај ове моје приче, додала бих још и ово: волела сам Србију и свет, волела сам Калемегдан и београдску калдрму. А ви, ако се некада запитате да ли да кренете путем којим нико пре вас није корачао – сетите се мене. Ја сам ишла, и није било лако. Али је вредело. Зато...

...узмите у руке своју четкицу живота и обојте свет вашим бојама.

И не бојте се, дотакните звезде, будите своји, нежни, а храбри. Желим вам да постанете грађани света и никада не заборавите да сте ви наша светлост и снага!

ДЕВОЈЧИЦА У КОЈОЈ ЈЕ РАСЛА МУЗИКА

– Исидора Жебељан (1967–2020) –

композиторка и академик

”

*У великим одлукама у
животу важно је да поред
себе имаш некога ко те
потпуно схвата, ко прати
твоје снове.*

Желиш да научиш како се постаје славан, богат и успешан?!

Али, ја не знам да ти испричам ту причу. Ја могу да ти откријем важнију тајну: како да исплетеш најлепше животне нити од нечега што заиста волиш, од нечега што ти је драгоцено... и да у том јединственом плетиву постанеш велики. Не велики у очима других! Шта имаш од тога? Велики у себи, у сопственом космосу, где све почиње и све се завршава. Желиш ли такву причу?!

Али, мораћеш да ми помогнеш. Моја прича не значи ништа онима који не могу да осете, нису у стању да замисле, да стрепе, надају се, маштају, смеју се у себи, радују се малим стварима у животу. Воле и себе и друге и чаролију живота, чак и када живети није забавно. Знаш тај осећај? Е, управо ту почиње прича.

Затвори очи! Замисли малену девојчицу са разбарушеном косом, босоногу, у хаљиници са сребрним нитима која јој је пала са једног рамена. Стоји у шуми. То је шума на крају света, на крају улице, на крају једног насеља у Београду које су назвали Петлово брдо. Шума у којој ваздух струји као да пева. Где дрвеће не шушти него дише. Где птице не цвркућу, него шапућу ноте.

Стојим тако, сићушна, наслоњена на стабло. У мојој чаробној шуми ваздух трепери. Није то више шумска тишина. Није ни звиждук ветра. То је... музика. Али не из радија, не из телевизора. То је музика која није „напољу“. Она је... у мени. Као да ми је тело постало инструмент.

-
- Исидора! – чујем очев глас.

Не померам се. Знам да ме зове, али не могу да се покренем, не могу да прекинем чаролију.

- Босо, дођи, нешто се чудно дешава са нашим дететом.
- Шта није у реду, Петре?
- Погледај је... стоји као у трансу... већ неко време. Као да... нешто пажљиво слуша?

Мама се насмеши с разумевањем:

- Она је наш сањар, посебна је...

Али, тата је инсистирао:

- Исидора, душо, шта је било? Шта чујеш?
- Твоју музику. Са радија – шапућем, јер сам превише мала да бих објаснила.

Њих двоје се погледају. Памтим ту сцену. Јасно се сећам да сам у мамином наручју видела сестру. Она је још мања од мене, не говори још, али... она зна. Њене очи ми кажу: „Ја те чујем. Чујем твоју музику“.

Тата је тог дана рекао:

- Можда треба да је упишемо у музичку школу. Да научи да запише то што чује.

У музичкој школи ми је било као у празној библиотеци: без књига и људи. Ноте као слова, солфеђо као правопис. Није било шуме, ни ветра, ни птица. Али мама и тата су ми рекли: „Мораш научити да пишеш чаролију, као што учиш да пишеш песму или састав. Не може све таленат, нешто мораш и ти“.

Некако у то време смо пронашли мој први клавир. Или је он нашао мене?

Куповина клавира за једну породицу у којој су оба родитеља професори књижевности је велики изазов који захтева жртву. Мој први клавир није био концертни, велики и парадни, али је био посебан (као што су моји родитељи веровали да сам и ја). Половни клавир „са душом“ и дугом историјом. Припадао је пијанисти који је за својом музиком отпутовао на неко далеко чаробно место. Клавир је оставио својој жени, а она нипошто није желела да га прода. Али, када је видела малену девојчицу и њене очи (у којима је препознала музику), решила је да га уступи „за неки драгоцен поклон, јер пијано неће продати за новац“. Мама јој је понудила ниску правих бисера из породичног наслеђа. И тако је малена девојчица добила свој први инструмент, своју „од бисера грану“ Тако је клавир стигао у моју собу. Ону на чаробном брду које је окружено шумом. А, са клавиром у телу мале девојчице наставила је да расте музика.

У средњој школи сам открила Прокофјева. Није било речи у његовој музици, али ја сам их чула. Слушајући ту музику, замишљала сам сцене као да снимам сопствени филм. Музика и слика и речи... Чула сам причу без наратора. И, онда сам схватила: то желим да радим – да музиком причам. Тако бих, помало,

„укрстила“ породичне гене где су сви приповедали, где су становале приче и песме. Али, ја ћу приповедати нотама и партитурама.

Музичку академију сам завршила као у лепом сну. Волела сам и људе, и зграду и окружење и атмосферу. Сада су ми смешна сећања на основну музичку школу, гунђања на солфеђо и досадно вежбање.

Колико су моји родитељи били у праву! Срећом, нисам одустала. И, ето ме! Већ предајем композицију на Академији. Уједно, пишем музику за позоришне представе, компонујем филмску музику. Помало сам „у сенци“, често радим за нека позната имена. Понекад и сумњам, али само понекад... Зар је то све? Све што је мала девојчица видела у једном давном сну... Хоће ли тај сан и други препознати? То је као прича о сопственом одразу у огледалу. Неки пут ти није довољно оно што сам видиш док ти и други не потврде. Али, настављам даље јер музика у мени не дозвољава да станем, она и даље расте и неки пут ми се учини да ће надрасти моје тело.

И још нешто врло важно желим да разумеш: вредности понекад не прате популарност, неки пут ту мелодију са душом која приповеда приче препознају само ретки и изабрани. Сећам се својих оркестрација за филм „Подземље“ Емира Кустурице. Док је цео свет те 1995. Певао „Месечину“ (песму је извео Горан Бреговић, али је текст писао сценариста и драмски писац Душан Ковачевић као химну људи који у том подруму живе, док је музику Бреговић преузео од Шабана Бајрамовића), поистовећујући је са атмосфером у филму, ја сам видела неке друге, потресне сцене... Љубав и рат. Пожар и распеће. Инвалидска колица која круже, а у њима љубав која не зна да стане. И тада... чула сам женске гласове. Архаичне, као песма предака:

– „Хеј, стани, стани, над водом, куда журиш? Ни мени није лако...“

И успела сам том оркестрацијом да кажем све што ми је тишина рекла. Али, то је, ваљда, суштина музике. Зато, затвори очи... поново... Можеш ли да замислиш ту сцену? Можеш ли да наслутиш зашто сам чула баш женске гласове који као да певају тужбалицу, а не, рецимо, свечани мушки хор, иако је сцена приказивала рат? И, који инструмент чујеш, уз те женске вокале, у свом срцу?

Страшни ратови су се завршили и већ смо, у овој причи, закорачили у 21. век. Више не живим на чаробном брду и одавно сам заменила свој први клавир за онај прави, концертни. Сада ми се чини да ми је, некако, музика донела и више но што сам заслужила... или су, можда, моја очекивања прескромна. Али, „моје“ мелодије нису. Као да живе неки свој посебан живот: неки пут су сетне, па распеване, онда се наругају мојој скромности и постану, на тренутак, свечане. Па, зашто, онда, не бих написала оперу?

Смејеш се?

Ко, уопште, данас слуша савремену оперу?!

Моју „Зору Д“ ће слушати свуда у свету. Али, како ја „видим“ причу кроз музику, композицију, а не као радњу исприповедану речима, потребна ми је помоћ у писању либрета – сценарија за моју музику.

Сећаш се оне малене девојчице која је била у мамином наручју када сам први пут чула музику? Сећаш се како сам била сигурна да ме она разуме, да ме чује, иако још не говори?

У великим одлукама у животу важно је да поред себе имаш некога ко те потпуно схвата, ко прати твоје снове. Ја сам имала: прво родитеље, затим сестру Милицу и, најзад свог супруга Борислава који је и сам посветио живот музици. Заједно смо написали либрето (причу у опери) за „Зору Д“. Та опера је као сновиђење у гласовима. Она је повест о београдској песникињи Зори Дулијан која изненада нестаје, остављајући недовршену песму о јаблановима и силуети жене са сребрним шалом.

Њена мистерија откриће се шездесет година касније, када друга јунакиња Мина почиње да сања снове о јаблановима и женској силуети са шалом. Опера завршава речима „Док слушаш музику, садашњост остаје вечна“. Неки су музички критичари рекли да је моја музика „наруквица густо нанизаних музичких бисера“, а мени је пао напамет мој први клавир. Замењен за ниску породичног старог накита. И сетила сам се малене девојчице која стоји у чаробној шуми у сребрној хаљиници и – нестаје у музици...

Да ли велико дело предсказује будућност?

*Вредности понекад не прате популарност,
неки пут ту мелодију са душом која приповеда приче
препознају само ретки и изабрани.*

Године 2003. моја „Зора Д“ изведена је премијерно у Амстердаму, уз овације. Од тада је на сталном репертоару многих сцена у свету.

И још: године 2006. постала сам најмлађи члан САНУ. Сазнала сам то тек неколико дана раније. Да ли ми је значило то признање? Сећаш се да сам се у једном тренутку питала да ли ће моја музика оставити трага. Ова част која ми је указана одговорила је на моје сумње, али... дошла је и прерано... и прекасно... Јер музика у мени више није тиха, постала је прегласна за моје тело... Спојиле су се Зора Д, њен сребрни шал и јабланови... и малена девојчица у хаљини са сребрним нитима.

Зато сада... ти отвори очи. Ја ћу их затворити. Време је да се вратим у ону шуму. Тамо ме чекају сви звуци које сам чула. И они које још нисам записала...

ГРАЂАНКА СВЕТА

– Мира Траиловић (1924–1989) –

редитељка, оснивач позоришта Атеље 212 и фестивала БИТЕФ

”

М – као марљива

И – као ирационална

Р – као радосна

А – као ако, баш ме брига

Моје име је Мира Траиловић и одмах ћу рећи да вам ја нећу делити савете. Ни сама их нисам волела и доказаћу и зашто: моји родитељи су желели да студирам нешто конкретно, да postanем лекар, адвокат, инжењер. Следила сам њихову жељу па сам студирала технологију, архитектуру, потом грађевину, историју уметности... Након лутања по својој личности, пронашла сам се на студијама позоришне режије. Нећу причати о позиву редитеља, али желим да вам говорим о лепоти стварања новог!

Мој пут започео је једне јесени када сам спас од кише пронашла у аули радија Београд. Тадашњи директор радија налетевши у трку на мене, упитао ме је: „Другарице, је л` знаш ти лепо да читаш?” Истог часа увео ме је у студио где су седали спикери радија Београд - сви у партизанским униформама. Тада је радио преносио вести са фронта.

Сећам се да ме је сваке вечери полицијска патрола пратила до стана, због ратног стања, и како сам чак и у таквим околностима осећала срећу јер бих тог дана читала писма која су стизала са фронта. Људима који су седали уз своје радио апарате, преносила сам вести о слободи која се рађала као црвено сунце на истоку. Учила сам како се речима ствара свет. Гласом. Темпом. Тишином. Ипак, у радијским тишинама тињала је мисао о позоришту. Признајем, постало ми је и

мало досадно. Имала сам идеју и нисам чекала ни трен. Закуцала сам на врата директора радија и затражила простор студија 6 за изведбу радио-драме али пред публиком. До тада, то није било виђено у Београду. Ми спикери читали смо радио адаптацију једне приче на концертном подијуму и без завесе док се светлосним ефектима дочаравала атмосфера различитих просторија. То је био зачетак камерног позоришта у Београду. Експеримент је успео!

Позориште 50-их година у Београду дисало је тешко, укалупљено, под цензуром, старим рукописима, под правилима која су важила за све – осим за истину. А правила су за интелигентног човека само за његову општу оријентацију, запамтите. И онда се догодила та мисао – не као план, већ као потреба. Створити позориште које не пита: сме ли се? Већ позориште које каже: може и овако! Било је нас неколико пријатеља редитеља, глумаца, занесењака у старој прашњавој библиотеци некадашње зграде часописа Борба. Атеље без зидова, светла, тепиха... Знате ли зашто смо наше позориште назвали Атеље 212? Због столица. Не метафорички, не симболички – него стварно, због обичних, дрвених столица. Јер када смо основали Атеље, знали смо шта хоћемо да играмо, знали смо кога да позовемо, али нисмо имали где да сместимо публику. Прва сцена била је у подруму. Било је хладно, таваница ниска, расвета никаква. И једног дана, пред премијеру Гетеовог дела Фауст, неко од глумаца ме пита: „Миро, а где ће публика да седи?“ Тог дана смо сви ми, уметници, глумци, редитељи, сценографи, кренули по околним канцеларијама и угоститељским објектима да позајмљујемо столице. Укупно 212. Јер представа мора да се одигра. Не због критике и не због каријере већ зато јер смо сви осећали да се нешто мења – да та сцена, говори нешто што нико дотад није смео да каже. Те вечери, док је публика седела на столицама позајмљеној из нечијег ходника – ми смо играли. И нико није приметио да је таваница ниска, да рефлектор зуји, да столице шкрипе. Јер позориште је било ту. Живо. Пркосно. Тачно.

Београд је тада задржао дах. Једни су се згражавали, други одушевљавали. А ја сам знала да више нема назад. Атеље је био више од позоришта. То је био простор у коме се дешавала права правцата уметност, она која је храбра, која убрзава рад срца и која има моћ да ствара свет испочетка.

Атеље је Београду донео представу „Чекајући Годоа“ која је у читавом свету била забрањивана. Наступио је преокрет у позоришном изразу а ја сам осећала да морам обећати српској публици да ћемо наставити да се уметношћу бавимо на један другачији начин и да никад нећемо дозволити да се Атеље претвори у позориште конвенционалног типа.

Одвела сам наше представе у свет, али срећа није била тамо негде далеко. Она је овде. Дошло је време да свет дође код нас, да нас упозна. Тако је настао Београдски интернационални театарски фестивал – БИТЕФ. Нисам хтела само још

један фестивал као још један догађај у граду. Желела сам фестивал који не бира публику и учеснике по томе који пасош имају, којим језиком говоре или у каквом политичком систему живе. Хтела сам сцену на којој познати светски редитељи и глумци стоје раме уз раме са нашим глумцима. Хтела сам да Београд, бар на неколико дана сваке године, постане центар света. Звали су нас чудацима. Питали су: „Ко ће то да гледа?“ Рекла сам: *Гледаће они који још нису „заспали“ – они који желе да мисле својом главом.*

И заиста, Битеф није био само фестивал – био је огледало кроз које се види будућност позоришта. Публика је први пут гледала представе које не траже да их разумеш, већ да их доживиш. Да им се предаш. Или да се побуниш. Никако да останеш равнодушан!

Сећам се трећег по реду Битефа, долазила је трупа из Немачке. Знате, све оно другачије у уметничком изразу због чега волим позориште, а што неким може да засмета. Дан пред представу примила сам позив једног важног господина који се није баш разумео у уметност. Замишљено озбиљан, рекао је: „Друштвено-политичка клима није најповољнија. Можда би било боље да се откаже.“ „Ако се бојимо игре, значи да се бојимо истине. А ако се бојимо истине – онда чему уопште позориште? Представа иде. Нека дође инспекција. Нека забране, нека нас затворе. Али нека прво дођу да гледају“, рекла сам сигурним гласом. И, веровали или не – дошли су. Седели су у трећем реду, укочени као у војсци. А сцена, сцена их је оголила више него било која критика. На крају, један од господе ми је пришао и рекао: „Госпођо Траиловић, нисмо разумели све, али... било је јако.“ Ја сам се насмејала: „Довољно је да сте осетили.“

Битеф је постао прозор Балкана ка свету. Из земље између Истока и Запада.

Успех није кад свет зна твоје име. Успех је кад твоја идеја пређе језик и границе – и остане да живи негде далеко, у нечијем покрету, гласу, или тишини. Тада постајемо грађани света.

Било је тешко, било је много препрека, али је вредело. Показали смо да уметност не познаје границе, језике, режиме. Уметност није место где треба некога или нешто да сакријете. Напротив, она је ту да бисте се открили. Не пишите да бисте импресионирали. Пишите да бисте рекли оно што вам лежи на срцу, што вас боли или воли. Не играјте да бисте били вољени. Играјте да бисте покренули оно што спава у људима. Зато, кад изађеш на своју сцену – било то позориште, живот, слика или песма, изађи без маске. Без страха. И реци свету: „Ево ме.“ Тада почиње уметност. Тада почиње – живот.

Немојте се бојати да будете другачији. Док верујете у оно што радите, цео свет је ваш. А уметност – било да је стварате, гледате, живите – нека вам буде штит и светло.

КЋЕРКА ЈЕЗИКА

– Мина Караџић Вукомановић (1828–1894) –

сликарка и књижевница

”

Сви сте чули за српског великана Вука Стефановића Караџића. Можда знате да је са супругом Аном Краус имао кћерку Мину. Да, то сам ја, седмо по реду дете Вука и Ане.

Рођена сам као Вилхемина 12 јула 1828. године у Бечу. Мој живот је повремено био веома леп, а често и врло врло тужан. Прича би могла бити веома дуга, али испричаћу вам само поједина поглавља.

ОТАЦ

Провиривала сам кроз прозор нашег стана у Бечу. Снег је полако вејао у сумраку, улична кандила су пригушено су светлела; пахуље су лепршале око камених рељефа на зидовима зграда; падале су на калдрмисану улицу којом би прошао покоји пролазник у дугачком капуту и са цилиндром на глави. Повремено би се зачуо топот коња и звук фијакера и ја бих нестрпљиво притрчавала прозору док ми је срце убрзаније лупало. Тужно сам уздисала док се кочија удаљавала не заустављајући се.

А она се једна кочија зауставила. Из ње је полако излазила најдража особа – мој отац. Лагано хода шепалући на једну ногу и помажући се штапом. Глава са брковима и фесом подиже се ка прозору и лице му се озари угледавши мене на прозору. Поскочила сам од среће и потрчала у топли загрљај мог оца.

Тата је често био одсутан. Много је путовао – у Србији је сакупљао песме, приче, бележио речи, а онда је по Европи тражио помоћ да изда и сачува од заборава српску реч и историју. Била сам често сама с мамом. Она је била веома брижна, али строга. Желела је од мене да направи даму, али праву, образовану даму. Имала сам приватне часове, највише из страних језика, али клавира и

сликања. Волела сам да учим, па ми мамини задаци нису падали тешко. Али, сваки татин повратак био је за мене празник. Соба је почела да мирише другачије – на хартију, на књиге, на Србију. Уместо маминог: „Вилхемина, поспреди собу“, сада се чуло: „Минка, соколе, заостри тати перо“.

Највише сам волела вечери у нашем стану. Памтим татин лик надвијен над столом уз свећу, док гушчије перо шкрипи по папиру. Пред спавање, тата ми прича нове бајке које је забележио или народне песме коју су му отпевали гуслари и ја тонем у сан уз Пепељугу, Биберчета, златну јабуку и девет пауница, Милоша Обилића, Косовку Девојку....

Расла сам и била сам пресрећна што могу све више да помогнем тати. Преписивала сам песме – имала сам уреднији рукопис него он. Кад му препишем песму, он је стави у фиоку као да је то већ скоро књига. Сlike из песама и прича биле су живе пред мојим очима и ја сам кренула да илуструјем, да цртам, а онда и да сликам... С временом, сликање је постало моја највећа љубав и посвећеност. Али поред сликања, нисам престајала да помажем оцу. Преводила сам песме и приче на немачки, па су оне штампане са мојим преводом. Путовала сам с оцем на пословне сусрете и водила пословну преписку, највише захваљујући томе што сам одлично знала немачки.

БРАТ

Дошао је мој осми рођендан. Све у кући било је другачије. Узбуђење је било велико, много жена ходало је ужурбано по собама, тата се повукао у ћутање, али се видело да је замишљен и напет. А онда је дошао најлепши поклон који сам могла да добијем – из мамине собе зачуо се плач бебе. Родио се мој брат Димитрије. Кућу је обасјао сјај среће и радости.

Радост је била помешана са страхом и стрепњом – у нашој кући рађала су се деца, много њих, али дечије болести тада су биле неизлечиве. Моја браћа и сестре, Милутин, Божидар, Ружа, Сава... нестали су из нашег живота, прерано, остављајући заувек тугу у нашим срцима. Највише ме болела Ружа. Била је моја старија сестра, и ја сам у њој видела све оно што сам желела да будем – сталожена, мудра, тиха девојка. Кад је умрла у својој осамнаестој години, кућа је занемела. Отац се затворио у књиге и речнике, али знам да је за сваком речју коју је записао ишла неизговорена молитва за њу. Мајка је дуго седела пред огњиштем не говорећи ништа. Њена тишина била је дубља од сваке туге. А сада... тишина је нестала, а кућу је испунио најпре плач, а онда и звонак глас, ведар смех, хитри кораци малог дечака који ће постати наша највећа утеха. Имамо брата – наш породица је потпунија, чврста, испуњена.

БРАНКО

Када је тата био код куће, она је често била пуна гостију. Он се састајао са знаменитим људима тога времена. Посећивали су нас Његош, Ђура Даничић, Јакоб Грим, Јернеј Копитар. Док они причају, ја посматрам, слушама, памтим, цртам. Мешају се језици: српски, немачки, латински. У почетку сам их разумела мало, касније све више. Највише сам се радовала чика Гриму и, наравно, његовој новој бајци.

А онда једног дана, већ сам била девојка, у нашој кући појавио се младић дуге црне заталасане косе. То је био очев велики поштовалац и сарадник, песник Бранко Радичевић, човек пун снаге, живота, љубави. Постао је мој духовни брат. Делили смо љубав према поезији и према српству. Рецитовао ми је песме, своје, али и европских песника, а ја сам њему свирала на клавиру. Посветио ми је песму, била сам његова „селе“, његова „звезда“, његова инспирација. Бранко је заузео заувек посебно место у мом срцу. Иако смо делили дубоку повезаност, живот и околности су нас удаљавали. Мене је живот одвео на другу страну – у Србију.

СИН

Године 1858. крочила сам на тло моје отаџбине. Допутовала сам из Беча у Земун, а онда се преда мном отворио Београд. У том граду, на тим улицама, све ме је подсећало на очев запис. Звук језика, оног народног, топлог, што се из тих записа преселио у моје срце, пријао је као прво сунце после дуге зиме. Камен по камен, сенка по сенка, улица по улица, шапутали су ми: „Ти овде припадаш.“ Желела сам да се сродим са Србијом, са народом чију сам прошлост одлично упознала кроз песму и причу, чије сам јунаке упознала уз звуке гусала и које сам дубоко поштовала. По рођењу сам добила мајчину, католичку веру. Сада сам осетила да припадам српској, православној вери, па сам се крстила у српској цркви и узела крштено име Милица. Своју сродну душу сам пронашла у Алекси Вукомановићу, братанцу кнегиње Љубице. Венчали смо се у Саборној цркви у Београду. Била сам срећна, дубоко срећна, али... кратко. Алекса ме је прерано напустио, као моја браћа и сестре. Тешка болест савлада га је за мање од две године.

Али, иза њега остало ми је највредније у животу – наш син Јанко. Мој живот добио је нови смисао. У том детету био је цео мој свет – моја прошлост, моја будућност, моја нада. Сву своју љубав пренела сам на сина. Желела сам да му пружим све што ја нисам имала. Моји родитељи су ме образовали, школовали, доводили ми приватне учитеље, али за највећу моју жељу, да похађам уметничку школу у Петрограду, пара није било. Али Јанко је у Петрограду уписао војну академију и постао официр.

Године 1876. почео је Српско-турски рат. Јанко је одрастао уз гусле, народне песме, васпитан је као српски родољуб. Није ми било изненађење што се пријавио

у рат као добровољац. Мешали су ми се у срцу осећај поноса што је постао зрео мушкарац који има осећај одговорности, али и стрепња да у рату не изгубим сина, као бројне српске мајке и мајке свих младих ратника. Као и други премлади војници, Јанко за страх није знао. Одликован је медаљом за храброст, а после рата вратио се у Петроград.

А после осећања поноса и велике среће, дошао је нови ударац. Јанко је страдао у Петрограду у трагичним околностима. Како изрећи тугу за сином јединцем, за највећом срећом у мом животу? Остала сам без ичега, осим сећања.

Притиснута огромном тугом могла сам да се вратим само у Беч, у родитељско крило, да покушам да нађем мир. Била сам у Бечу у последњим годинама живота мог оца, а потом и моје мајке. Они су до краја живота имали једно друго и имали су мене.

СЕЋАЊА САЧУВАНА НА ПЛАТНУ

Знате, децо, никада себе нисам називала сликарком. Нисам имала ни атеље, нити сам излагала под сводом салона. Слике које сам стварала биле су тихе белешке моје душе. Најчешће сам сликала лица. Лица оних које сам познавала, оних који су долазили у наш дом, седали крај оца и разговарали о језику, народу, свету.

Брат Димитрије био је једно од мојих најранијих надахнућа. Његово лице, младо, светло, пуно снова, желела сам да сачувам јер сам знала да живот зна бити кратак. И цртајући Бранка Радичевића желела сам да зауставим време које је неумитно пролазило. Желеа сам да га представим као младог, рањивог, занесеног.

У мислима су ми били наши народни јунаци па сам и њих представљала на платну. Марко Краљевић је, за мене, био спој мита и народа. Његова снага, понос, али и туга у погледу – то сам желела да ухватим. Нисам га сликала као ратника, већ као симбол. Као успомену што се преноси с колена на колено.

Сликање ми није било занимање, већ начин да сачувам оно што бледи. Слика је за мене била тајни разговор са онима које сам волела.

Оно што остаје.

Време је носило своје, људе које сам волела одлазили су један по један. Уз мајку сам била до краја њеног живота. Утеху сам налазила у ономе што сам најбоље знала – у раду и сликању. И дужности. Дужности да сачувам све оно што је отац створио, да не дозволим да његов рад утоне у тишину. Проналазила сам и штампала све очеве записе, да их сачувам од заборавља, за спомен српском народу.

Годинама сам живела међу папирима, списима, сликама. Била сам жена која памти, која пише, која чува. У мојим рукама преживело је оно што други нису стигли да заврше.

Данас, док читате нашу бајку, приповетку, нашу песму, загонетку, пословицу, док учите наш језик, облике речи, реченице, сетите се да сам и ја ту. Ја сам кћерка језика. Можда и више од тога – његова чуварка. И није важно да знате моје име. Важно је да знате језик. У вашим мислима, срцу, речима, гласовима живи будућност језика. Сваком речју коју изговорите, реченицом коју напишете, сваком причом коју поделите, настављате да га градите и чувате. Ослушните речи које долазе из прошлости, у њима се крије снага да разумете садашњост и обликујете будућност. Памтите...

...језик је наш дом, чак и када останемо без куће.

ПРВА СРПСКА ПЕСНИКИЊА

– Монахиња Јефимија (око 1350 – после 1405) –

средњовековна песникиња

”

...Преклони колена пред
Господом
који те је венчао венцем
мучеништва, моли да
вазљубљена ти чеда,
проводе богоугодно многолетан
живот у добру...

Док јутарње сунце загрева зидове манастира Љубостиње, а ветар са Западне Мораве тихо носи мирис лета и тамјана, позлаћеним и сребрним концем везем речи молитве на црвеној свили. Концентрисано и врло усрдно призивам у помоћ кнеза Лазара, јер иако није жив, знам и осећам да је са нама. Сада нам је потребан више него икада, јер његови и Миличини синови, Стефан и Вук, крећу у још једну битку као турски вазали, у битку код Ангоре.

- Дођи на помоћ нашу, где год да си!
- Чуо те је, сестро моја – рече тихо Милица, па настави: Молитва твоја, наша, је услишена. Враћају се из боја, живи су. Хвала Господу!

Похвала кнезу Лазару, тако сам је назвала, песма је коју сам извезла златним словима 1402. године уочи Битке код Ангоре, као покров за ђивот светог кнеза Лазара и поклонила манастиру Раваници. Иако себе нисам доживљавала на тај начин, нисам могла ни да претпоставим да ћу у историји остати заувек уписана као прва српска песникиња, прва књижевница и уметница – везиља. Мој везени покров, са *Похвалом кнезу Лазару* и данас се чува у Музеју Српске православне цркве у Београду, као сведочанство женског гласа из дубине векова.

Рођена сам 1350. године на двору свога оца, ћесара Војихне који је био угледни војвода цара Душана. На крштењу сам добила име Јелена. Мајка ми је била Гркиња и одмалена ме је научила да пишем и читам на грчком језику, подједнако добро као и на српском. То је било време када је писменост била дар привилегованих. Само ретки су знали да читају и пишу, а међу њима је било веома мало жена. Зато је моје образовање било реткост, али и одговорност. Само жене из најугледнијих и

најобразованијих породица имале су прилику да уче. Већина је била неписмена. Поред образовања, мој отац је желео да у мом срцу засеје семе вере и љубави. Нарочито је био одан Светој Гори и свему што је она представљала. Његова посвећеност молитви и духовности оставила је дубок траг који никада није избледео у мени. Од најранијег детињства слушала сам о прелепим црквама, иконама у Хиландару и другим манастирима на Светој Гори, које је мој отац посећивао у пратњи цара Душана. Иако сам била дете, знала сам и разумела одговорност своје породице, нарочито оца према држави и свом народу. Кажу да велике племићке куће красе град својом лепотом, а када су у добрим рукама, онда уз то и благотворно делују на друштво. Е, баш таква је била и наша.

*

Била сам врло млада када сам се удала, као и многе девојке тога времена. Мој супруг, деспот Угљеша Мрњавчевић и ја живели смо у Серској области, на граници са грчким и турским земљама. Тако сам постала владарка и деспотица, а нашим територијама припала је и Света Гора са чијим смо монасима одржавали пријатељске везе, подизали цркве и осликавали њихове зидове фрескама. Када је мој отац напустио овај свет, сахранили смо га у манастиру Хиландару. Међутим, то није била једина бол и туга коју сам осетила већ након шестогодишње владавине у Серу. Угљеша II Деспотовић, наш син јединац се разболео, а лека није било. Једини, љубљени мој син, умро је као дете са четири године у мом наручју. Тело малог мог Угљеше однео је његов отац на Свету Гору. Опело је држао игуман Хиландара у присуству многобројних монаха и из других манастира. Након опела, сахранили су га у гробу поред деде Војихне, мога оца. Једина успомена на њега, која ми је остала је дрвена иконица, која се отварала у виду малог олтара, коју је мој син добио на рођењу од митрополита Теодора. Непрестано сам је држала у рукама, приносила грудима, грлила и љубила са тугом и молитвом на уснама. Лик пресвете Богородице на престолу са малим Христом у наручју, окружен медаљонима са портретима пророка на једној страни изрезбарен и Света Тројица окружена медаљонима портрета апостола, на другом делу иконице, били су моје једино друштво и утеха. Једнога јутра 1371. године, од превелике жеље да посетим његов гроб, а знајући да не могу, јер женама није допуштено да одлазе на Свету Гору и Хиландар, записала сам песму, молитву из дубине свога срца, као вапај пресветој Богородици – *Туга за младенцем Угљешом*.

*Мале иконе но велик дар,
које имају пресвети лик Господњи
и Пречисте Богоматере,
а њих велики и свети муж
дарова младоме младенцу
Угљеши Деспотовићу.*

Двоструку иконицу дала сам мајсторима да је уоквири сребрном плочом, украсе драгим камењем и бисерима. Желела сам да текст песме, моје речи из дубине срца, заувек урежем на обе иконе, како их време никада не би избрисало. А између њих ставила сам симбол крста, знамење силе и спасења. Од тада је прошло више од шест векова. *Туга за младенцем Угљешом*, први сачуван књижевни састав, прве жене песникиње, који сам утиснула као запис на трајној подлози – иконици и поклонила Хиландару, тамо далеко на мору, где се небо и земља састају, а молитва никада не престаје, некада се налазила у олтару, а данас у манастирској ризници, као живи траг женског гласа у времену тишине, урезан не иглом, већ срцем.

Време у којем сам живела било је тешко, пуно немира и неизвесности за српски народ. Маричка битка 1371. године донела ми је још један бол – погибију мога мужа Угљеше, његовог брата и храбре српске војске. Остала сам без свега, без сина, мужа, деспотовине. Удовица са 22 године. Замонашила сам се, добивши име Јефимија. Деспотску византијску доламу, заменила сам скромном монашком ризом, а деспотски скиптар бројаницама. Напустила сам град Сер и преселила се у Крушевац у двор кнеза Лазара и кнегиње Милице. Њихова љубав и доброта учинили су да се осећам заштићено иако сам изгубила дом и породицу. Поред њихове деце, којој сам била учитељица и васпитачица, поново сам осетила лепоту младости, пожелела сам да својим знањем, љубављу и трудом помогнем другима, да учим, да стварам. Да тамо где је мржња сејем љубав, где је вређање да сејем праштање, где је раздор слогу, где је очајање наду. Стефан је нарочито био везан за мене и увек ме је звао својом другом мајком. Данас многи кажу да је захваљујући и мом учењу и стрпљењу израстао у племенитог и мудрог владара, деспота, са посебно развијеним талентом за писање.

Након Косовског боја 1389. године када је погинуо и кнез Лазар и најбољи српски витезови, поново сам остала без мушке заштите, како је народ обично говорио – *у зло доба и гладне године*. Кнегиња Милица и ја, сестре по телу, обе Немањићке, удовице, али храбре и јаке жене, наставиле смо даље заједно. Док је она водила кнежевину у најтежим временима, мудро и одлучно, била сам њена најсигурнија подршка, ослонац, као што стабло стоји чврсто уз потпорни зид.

Године 1398. три деценије након *Туге за младенцем Угљешом*, поклонила сам још један свој рад манастиру Хиландару. Поетски састав – *Мољење Господу Исусу Христу*, везла сам златном и сребрном жицом, свиленим концем, црвене и плаве боје. То је била завеса за царске двери, од црвене тешке свиле на којој сам извезла лик Исуса Христа у средини, док се поред њега налазе Јован Златоусти и Јован Богослов. У празном простору на дну извезла сам текст, поему, мали дар, као некада давно сиромашна удовица која прилаже пред Христа све што има са собом,

две лепте. Баш као и она, која је од своје сиротиње, не од сувишка као други, ставила све што има.

*Зато те молим, незлобиви Господе,
мало ово приношење не одгурни,
које приносим светом храму Пречисте Твоје Матере
и наде моје Богородици Хиландарској,
јер веру примих удовичину,
која ти принесе две лепте, Господе,
тако и ја ово принесох,
недостојна раба твоја, о Владичице,
Јефимија монахиња,
кћи господина ми ћесара Војихне,
који овде почива (лежи), некада деспотица.
Драга децо, живела сам у времену када је било много бола, али и много вере.*

*Видела сам како се царства руше, али сам научила да оно што остаје,
није злато, ни моћ, већ доброта, честитост и реч.*

Можда ме памтите као монахињу, можда као прву српску песникињу са песмама које дају јединствени женски допринос култури средњег века, како о мени данас говоре. Пркосећи смрти, изабрала сам живот.

Нераздвојне у животу, нераздвојне и после смрти, кнегиња Милица (монахиња Јевгенија) и ја, монахиња Јефимија, данас заједно почивамо у манастиру Љубостињи у каменом гробу са урезаним криновима, који својом непролазном лепотом Богородичиног цвета, сведоче о времену искрене љубави. Времену, када сам тежила да својим животом, тамо где је тама пробудим светлост, да ставим правду изнад користи, да ставим остварење племенитих дела изнад тренутних задовољстава, да ставим друге изнад себе и тако испуним Божију заповест о љубави.

Драга децо, желим, да као и мени у правом тренутку, светлост Божије доброте, лепоте и љубави, засија и у вашим душама.

Она је померала
границе науке

МИЛЕВА – ЈЕДНА СТЕНА

– Милева Марић Ајнштајн (1875–1948) –
српска физичарка и математичарка

”

Моја најлепша сећања на
детињство су вожње бициклом до
Тителског брега, одакле сам
гледала звезде и свице и питала се
како светле у мраку. Мислим да сам
још тада схватила да ће тражење
одговора на оваква и слична
питања бити мој животни пут...

Рођена сам једне хладне децембарске ноћи 1875. године у предивном Тителу. Од првог дана су родитељи пажљиво бринули о мени, јер им је пре мене двоје деце умрло, а и зато што сам рођена са краћом левом ногом. Расла сам у породици пуној љубави, у којој се после мене родило још двоје деце: сестра Зорка и брат Милош.

Мој отац је био подофицир у аустроугарској војсци у Тителу, где је и упознао моју мајку. Након мог рођења, постао је судски писар, због чега смо се више пута селили.

Моје детињство је било безбрижно. Иако због краће ноге нисам могла да учествујем у разним дечјим играма, јер нисам могла да трчим, скачем и пењем се по дрвећу, уживала сам у вожњи бициклом, нарочито код бабе и деде у Тителу. Тада бих се одвезла до Тителског брега, легла на траву и посматрала звезде и свице. Такође, то што нисам могла да учествујем у дечјим играма ми је дало могућност да пажљивије посматрам свет и размишљам о разним стварима.

Нису ме много погађали ни коментари које сам стално слушала док сам пролазила улицом:

„Јадница, види је како храмље, та се никада неће удати.”

„Баш ми је жао Марића, имућна и угледна породица, али дете је ћопаво.”

„Шта ће јадница, какав ће јој живот бити због те ноге.”

Нису, јер сам знала да ће сви они једног дана видети шта ће постићи та „јадна, ћопава” Марићева кћи.

Још пре поласка у школу сам научила да читам, пишем и рачунам, јер су моји родитељи схватили колико је образовање важно. Зато су, уосталом, и уложили доста времена и новца на школовање све троје деце (мој брат Милош је постао лекар и дао значајан допринос развоју генетике, а сестра Зорка је студирала биологију).

Основну школу, која је трајала четири године, завршила сам у Руми, где смо тада живели. Пошто у Руми није постојала гимназија, школовање сам наставила у Новом Саду и Сремској Митровици, где сам завршила четири разреда више основне школе. Волела сам да идем у школу, да учим, истражујем и полако улазим у свет науке. Тада сам се и први пут заљубила и те две љубави су обележиле цео мој живот: љубав према математици и физици. У свету једначина и математичких и физичких проблема увек сам се осећала опуштено и срећно, све је било логично и повезано, требало је само дубоко промишљати, што мени никада није био проблем. Наставник математике и физике је рекао мом оцу: „Пазите на ово дете, она је редак драгуљ”.

Када сам завршила основну школу, уплашила сам се да је моје школовање завршено, јер за девојчице у Аустругарској даље школовање није било дозвољено. На моју велику срећу, моји родитељи су одлучили да ме пошаљу у Шабац, где сам завршила прва два разреда средње школе.

У међувремену се моја породица преселила у Загреб, јер је отац тамо добио посао. Нису могли да ме упишу у школу јер није постојала средња школа за девојке. Ипак, на инсистирање мог оца, дозволили су ми да слушам наставу и полажем испите. Можете ли замислити њихову изненађеност када је девојчица, којој су једва дали пристанак да слуша предавања, била најбоља на испитима из математике и физике!

Била сам поносна на себе јер сам на неки начин крчила пут свим девојчицама које су хтеле да се школују и да не буду само домаћице.

Пошто у Загребу нисам могла да матурирам, јер сам била девојка, отац ме је послао да последњи разред завршим у Берну у Швајцарској. Матурирала сам на Вишој девојачкој медицинској школи и уписала Медицински факултет у Цириху. Али, моје две прве љубави су ипак преовладале и одлучила сам да полажем пријемни на студијама математике и физике на Политехничком факултету. И примљена сам! Девојчица из Титела, коју су сви сажаљевали, уписала је студије

математике и физике и ушла у свет који је традиционално био резервисан за мушкарце. Била сам пета девојка која је уопште уписала тај факултет и једина на студијама математике и физике.

Имала сам утисак да сам коначно пронашла себе: слушала сам предавања изузетних професора и уживала у дискусији о математичким и физичким проблемима са колегама. А један од њих, Алберт Ајнштајн, био ми је посебно драг. Био је четири године млађи од мене и у почетку сам га посматрала као млађег брата. Проводили смо доста времена у заједничком учењу, а везивала нас је и љубав према музици: заједно смо свирали, он виолину, а ја клавир. Временом сам схватила да моја осећања према њему полако прерастају у нешто више. Уплашила сам се, јер зашто би он хтео девојку која храмље, старију од себе, а осим тога, он је био Јеврејин, а ја Српкиња (различите вере у то време су биле неспојиве). Зато сам на другој години студија отишла у Хајделберг у Немачкој, иако сам тамо могла само да слушам предавања, јер девојке нису могле да се упишу на факултет. Тада сам слушала предавања о фотоелектричном ефекту, што нам је касније било од велике помоћи када смо писали рад који је добио Нобелову награду.

Алберт ми је писао дуга писма и молио да се вратим у Цирих, што сам на крају и урадила. Били смо заљубљени и срећни, али његови родитељи нису дозвољавали да се венчамо из истих разлога због којих сам и отишла у Хајделберг. Без обзира на то, ми нисмо могли једно без другог, уживали смо у нашој љубави и раду на новим физичким теоријама.

Положила сам све испите, али нисам дипломирала јер се Алберт, који је већ дипломирао, посвађао са професором. А можда и зато што ниједна од девојака које су пре мене уписале Политехнички факултет није дипломирала. Свет науке је ипак био резервисан само за мушкарце.

Алберт и ја смо се коначно венчали након што је његов отац на самрти дао свој благослов. Добили смо два сина, Ханса Алберта и Едуарда. Сваке вечери смо до касно у ноћ развијали физичке теорије и писали радове. Били смо одличан тим: Алберт је имао идеје, а ја сам те идеје преводила у свет једначина, јер сам била бољи математичар од њега. Велики број тих радова је објављен. Само у години када је рођен наш први син, објављено је више од 50 наших радова, а за један од њих, у коме је објашњен фотоелектрични ефекат, Алберт је добио Нобелову награду. На свим радовима је био потписан само Алберт, што мени није сметало, јер ми смо били једна стена (Ајнштајн, *ein Stein*, на немачком значи једна стена). То су биле најлепше године мог живота, јер сам спојила своје три велике љубави: Алберта, математику и физику.

Алберт је врло брзо постао светски познат научник, постао је професор у Берлину, али нас је та његова слава удаљила једно од другог. Вратила сам се са

децом у Цирих и на крају смо се развели. Након развода сам се у потпуности посветила синовима, јер сам морала самостално да се бринем о њима.

Иако мој допринос Албертовим радовима није био познат и признат у почетку, касније је откривено да сам велики удео у развијању и доказивању његових теорија имала и ја. Због тога данас улице у Београду и Новом Саду носе моје име, а постоји чак и улица са мојим именом у Хајделбергу. Моје име носи и награда за најбоље студенте Природно-математичког факултета у Новом Саду. Драго ми је што сам ја била једна од оних које су крчиле пут девојчицама које желе да се баве науком и надам се да сам инспирисала и неке од вас. А за почетак, довољно је само да отворите прозор и погледате у звездано небо...

Оне су померале
границе просвете

ОГЛЕДАЛЦЕ ЉУБИЦЕ ПРОДАНОВИЋ

– Проф. др Љубица Продановић (1927– 2016) –
педагог

”

Човек је срећан када даје
другима! Ја сам срећна жена.
Давала сам своје знање деци,
њиховим родитељима,
васпитачима, учитељима и
наставницима. Ја сам их учила!

Почиње час. У учионици су и млађи и старији основци, баш као некада када сам први пут ушла у учионицу да одржим час. По ко зна који пут држим час, а осећам се као да је први пут. Имам трему. Треба да причам о себи. Деца ме гледају знатижељно. У учионици је тишина. Да ли ћу успети да објасним све што желим? Да ли ћу имати одговоре на сва питања? Да ли ћу успети нечему добром ову децу да научим? Одједном мали Милош прекида тишину. Устаје и пита одлучно и гласно: „Ко сте Ви, Љубице? Ја не знам ништа о Вама”. У тренутку ме обузима радост, јер „неки сасвим нови клинци” желе да ме упознају. Срећна сам и задовољна.

Драги дечаче, моји драги основци. Цео живот сам учила и васпитавала и сада је ево дошао тренутак да поново уђем у ову вашу учионицу и одржим час. Позивам вас све да дођете са друге стране катедре, да сви заједно поседамо и да вам испричам причу о мом животу, како сам расла, учила и радила.

Децо, ја сам педагог. Педагог је стручњак који образује и васпитава, и ја сам цео живот образовала и васпитавала децу, ученике, родитеље и наставнике. Децо, најтеже и најважније у животу је правити добре људе. А добри људи су образовани и васпитани људи.

Највише сам радила са вашим родитељима, то ми је било најмилије. Ево, сада ћу вам показати како сам радила са родитељима. Верујем да ће вам бити интересно, јер сам радила са њима кроз игру, а ви знате да се кроз игру најбољу учи. Ја бих свим родитељима на почетку „поделила“ по једно огледалце, али је то

било огледалце које је сваки родитељ требало да замисли. И рекла бих им: „Ево, сада је свако од вас добио по једно замишљено огледалце, а ја ћу да вам испричам неколико ситуација кроз које сте ви или ваши пријатељи прошли васпитавајући сопствену децу. Док причам и ви ме слушате, погледајте повремено себе у свом замишљеном огледалцету и видите како сте се понашали у тој или некој сличној ситуацији. Ако вам се то што видите у огледалцету допада, наставите тако да се понашате, али ако вам се не допада, онда треба да промените своје понашање или своје ставове о томе.“ Родитељи би слушали, питали, понешто би испричали. Доста тога би из моје приче научили, а код куће би читали и учили из мојих књига којих сам доста написала за родитеље и наставнике.

Уосталом, ево сада ћу свима вама да поделим по једно огледалце. Замислите га. А сада, децо, слушајте моју причу и на моменте се огледајте у свом огледалцету да видите како поступате. Замислите да сте пожелели јабуку из продавнице и узели сте је, а нисте платили. Или сте донели кући туђу гумицу из школе. Или сте донели кући туђи сат или новац. Ја сам, децо, видела како дете које је ово урадило понекад пати, понекад плаче, а нека деца хоће и да сакрију шта су урадила. Нека деца кажу за ово родитељима, а нека неће да кажу, прећуте. И онда ни родитељи не знају како да поступе. Носите, децо, своје огледалце стално са собом. Сада ћу вас научити како да га користите. Док ја причам о различитим дечјим ситуацијама, ви треба повремено да се огледате у свом огледалцету и промислите како бисте се ви понашали у таквим ситуацијама. Ако сматрате да је ваше понашање у реду, наставите тако да се понашате. Али, ако вам се ваше понашање не допада, треба да га промените.

„Где сте, Љубице, све то научили?“, зачу се питање мале Надице.

„Бићу искрена“, рекох.

Највише ствари сам научила у својој породици, образујући и васпитавајући своје двоје деце. У својој породици сам проналазила решења која сам онда преносила другим родитељима и наставницима.

ТРУД И РАД ВОДЕ КА ОСТВАРЕЊУ СНОВА!

„Хајде, Љубице, одајте нам неке Ваше тајне како да живот буде лепши“, било је следеће питање.

Добро децо, ево мојих тајни, чаробних напитака који помажу да живот буде лепши. Била сам велики борац. За мене није било изгубљене битке. Пут борца није лак, али једино тако све има смисла — и у томе је лепота. Мој тата је преминуо када сам имала две и по године. Мама је тако остала сама – самохрана мајка, са мном и

братом од четири године. Живели смо у Београду. Мама је будила мене и брата у 5 ујутру да идемо са њом и помажемо јој у прању степеништа и спремању. У нашем стану мама је једну собу издавала радницима, а у другој смо живели, мама, брат и ја. Тада сам дала себи реч да ћу изаћи из овакве приче.

МОЈ ПРВИ ПОСАО И ПУТ ДО ШКОЛЕ

После четири разреда основне школе, и четири разреда гимназије (што би данас одговарало вишим разредима основне школе) уписала сам Учитељску школу. Завршила сам Учитељску школу са осамнаест година и свој први посао сам добила у селу Ђаке на Радан планини, у близини Ђавоље вароши. Звали су ме „Куршумлијски вук”. Држала сам наставу за 150 ђака, у једној учионици. Живела сам у школском стану. А када бих ишла у Београд, да посетим маму и брата, прелазила сам 36 километара пешке од школе до пруге и када сам се враћала исто толико од пруге до школе. Ишла сам пешке, понекад би ми се придружио неки сељак па бисмо заједно ишли пешице, а када бих имала среће наишао би неки сељак са запрежним возилом или коњем па бих путовала са њим. Замислите децо, ни аутобуса, ни аута, само планина, шуме и дуги прашњави путеви.

МОЈИ КОРАЦИ КА УСПЕХУ

Ванредно сам уписала и завршила књижевност, а потом и педагогију. Постала сам професор педагогије у Учитељској школи у Бања Луци (садашња Република Српска). У Бања Луци сам се и удала и добила двоје деце, близанце. И коначно сам као следећи посао добила посао асистента на Филозофском факултету у Београду. Ту сам и докторирала.

Децо моја драга, учила сам децу, њихове родитеље, васпитаче, учитеље и наставнике увек практично. Теорија је важна, али животни примери и практична решења (како неку ситуацију да реше) јесу оно што ме учинило истинским педагогом. Али да бих знала да решавам педагошке проблеме, морала сам много да знам и да читам. Зато сам уз српски научила најбоље енглески, а уз њих користила сам се на високом нивоу француским, руским и немачким. Није мени сво то знање пало с неба, биле су то године и деценије великог рада. Мене су многе ствари интересовале. Ја сам радознала особа и учила сам о свему што је потребно да бих могла да образујем и васпитавам децу и пружам подршку њиховим родитељима, васпитачима, учитељима и наставницима. Имала сам пуно идеја, а многе сам и остварила. Направила сам и наставно средство „Слагалица реченица”, за децу.

ПРЕДАН РАД И ЛИЧНА БОРБА

Ја сам вам, децо, прави пример да се рад и радозналост исплате. Са скоро 70 година научила сам да користим рачунар да бих наставила да радим са децом и одраслима. Много сам књига написала за ваше родитеље, васпитаче, учитеље и наставнике. Много сам предавања одржала о васпитавању, родитељству, учењу деце, здравој исхрани и увек сам се трудила да будем пример. Читав живот сам учила и стварала.

РАДОЗНАЛОСТ ЈЕ НАЈБОЉИ ПУТ КА ЗНАЊУ

Драга децо, никада не заборавите, лењост је лоша особина, а труд и рад воде ка остварењу снова. Будите радознали, учите, помажите другима и гледајте у своја „огледалца” – када вам се не допадне оно што тамо видите, сетите се да промените понашање. Ваши поступци данас, обликују ваш свет сутра. Ставите своје замишљено огледалце у свој џеп. Понесите га кући. Испричајте причу о чаробном огледалцету својим родитељима.

После свих година рада, схватам да је учионица мој храм у коме растем заједно са децом. Свака генерација ме је нечему новом научила, а сваки час ме подсетио зашто овај посао није само професија, већ начин живота. Срећна сам што сам део тог света поделила са вама.

ЖЕНА ВЕЛИКОГ ДАРА

– Марија Поповић Милутиновић (1810–1875) –

учитељица и прва жена адвокат

”

*Жена може бити учитељица,
књижевница и борац за
правду,
чак и у временима када се то
сматра немогућим.*

Замислите да вам кажу да не смете да учите. Да је знање само за дечаке. Да ваш задатак није да мислите, већ да се удате, пазите на домаћинство и подижете децу. Тако су говорили девојчицама у време када сам ја била мала. Не одговарати, не истицати се, бити скромна и послушна. А ја сам била... па рецимо, знатижељна за девојчицу тога доба. Испричаћу вам како сам постала учитељица, чуварка речи и борац за правду у временима када је то било намењено само дечацима. Рођена сам у Будиму 1810. године. Док су се друге девојчице играле луткама, ја сам крала очеву књигу и учила немачки под светлошћу свеће. Мама би ме понекад ухватила, па би ми кроз смех шапнула: „Немој да те виде, рећи ће да си превише паметна.“ Знала сам већ тада да знање није нешто што ми могу одузети. Оно је као семе: једном кад га засадиш, расте. Када сам први пут узела перо, осетила сам као да ми је цео свет стао у руку. Моји родитељи нису имали много, али су ми пружили највредније: подршку да учим. Научила сам немачки, мађарски и француски језик, читала сам српске песме, писма великих људи. Читала сам све чега бих се докопала. Тада још увек нисам знала да желим бити жена знања и да то знање делим.

Волела сам да учим, али још више сам желела да друге девојчице уче. Тада у Србији није било много учитељица, а људи су говорили:

„Жена да подучава децу? То није за њу!“ Нисам се обазирала на те речи. Ишла сам од куће до куће, учила девојчице да пишу, да броје, да размишљају. Била сам и учитељ и подршка њиховим сновима. И тако сам, у време кнеза Милоша, постала прва учитељица у Србији. Године 1846. запослила сам се у првој приватној женској

школи у Београду. Отварање ове школе био је велики искорак у тадашњем строгом патријархалном друштву. Иако је наставни програм за девојчице био усмерен на развијање практичних вештина, попут кућног рада и хришћанског васпитања, учила сам их да пишу да би једног дана могле да напишу властито име; да читају, да не би морале да верују свему што им други кажу; учила сам их да рачунају, да би знале колико вреде.

Знате ли шта је за мене највећи успех? Знање које се дељењем умножава.

Једне јесени чекали смо нову колегиницу. На вратима се појавила моја бивша ученица коју памтим по црвеној машини у црној косици. Сада је испред мене стајала млада, лепа жена, сјајних очију. Важно ми је рекла:

„Учитељице, и ја сам сада учитељица.”

Тада сам схватила: једна учена девојчица сутра учи десет других. Тако се мења свет.

Нисам лако ушла ни у свет у којем су речи биле привилегија мушкараца, али сам знала да тамо припадам. Чинила сам то тихо, седећи у кућу сала где се читало, писало, расправљало. Правила сам се да не видим испитивачке погледе који су чекали да одустанем. Слушала сам, говорила тек онда када сам имала шта да кажем, све до тренутка када сам постала равноправна учесница расправа и полемика. И баш тамо, међу књигама и мислима, упознала сам песника Симу Милутиновића. Једног дана седела сам и читала његову песму. Реч за речју, стих за стихом, нисам знала где да станем. Волео је да пише као што река тече – без тачке, запете, паузе. Његове песме су се разливале као планински потоци: силовито, моћно, али често збуњујуће. Није било предах, нити једине мале црте која би рекла: „Овде удахни.” Рекох му: „Симо, песма ти је лепа, али читалац мора да се бори као војник да је разуме.” А он ће мени, с осмехом: „Па нека се бори! То је песнички изазов.” Мислила сам: народ жели да осећа, а не да погађа. Зато сам узела перо и почела да стављам тачке, зарезе, црте, узвичнике. Као да сам додавала душу реченици, да дише, да говори, да пева! На крају, када је прочитао своју песму, насмејао се и рекао: „Сад први пут звучи као да говори са мном.” Тако сам постала, како су ме касније звали, пунктаторка, жена која у речима тражи ритам, дисање и смисао. Јер и лепе мисли неко треба да уобличи да би стигле до ваших срца и ушију. Сада се већ нећете зачудити када вам кажем да сам се заљубила у Симу.

Нисам ни слутила да ће мој пут, започет у учионици, водити ка још једном месту које је до тада било незамисливо за једну жену. Кроз године рада, борбу за девојчице које су желеле више од шиваће игле и мираза, научила сам да није довољно знање имати – оно се мора и бранити. Женама је, у моје време, било забрањено да студирају право. Али, за мене забрана није ограда. Учила сам сама увече, када би сви заспали. Настављала бих тако што сам посећивала старе правобраниоце који су били ради да поделе своје знање и искуство са мном. Знање

које сам стекла није било само моје – служило је и другима који нису имали новца за адвокате. Помагала сам сиромашнима, старима, обесправљеним девојкама. Људи су ме звали „жена-адвокат”.

Сећам се случаја који ми је променио живот.

Пред суд је дошла удовица, сиромашна, преварена од једног трговца, а нико није хтео да је брани. У просторији која је мирисала на хартију и восак, људи су шапутали: „Шта ће нам учитељица у судници?”

Срце ми је снажно лупало. Одважила сам се, умала и рекла: „Зар судница није храм правде? А у храму је истина важнија од титуле. Истина се мора говорити, ма чијим гласом.”

Била сам толико узбуђена да сам, завршивши, погледом тражила бар један знак одобравања. Када су људи почели да климају главом, један по један, знала сам да је пут који сам изабрала онај прави и једини.

Никада нисам наплатила труд. Сиромашни су ми плаћали молитвом, осмехом, шаком ораха. То је било довољно јер правда није роба.

Зато вас молим:

Учите не само да бисте знали, већ да бисте могли да помогнете.

Знање које остане само у књизи, не мења ништа. Али знање које проговори, може да спаси неког коме се глас не чује. Драга децо, будите знатижељни и храбри – свет је препун могућности које чекају да их откријете.

Оне су померале границе медицине

ХОД КРОЗ ЗИДОВЕ

– др Драга Љочић (1855–1926) –
прва српска лекарка

”

Постоји библијска прича о томе како је Исус једном приликом ходао по води. Његови ученици, дванаест апостола, били су у чамцу када се на мору подигла страшна олуја, запретивши да их прогуте. Тада је Исус, да би их утешио и спасао, пошао према њима преко воде – не тонући, већ корачајући по пени валова мирно и усправно, као по шумској стази.

Да ли се овај чудесни ход по води заиста одиграо, одговор ћете ви сами пронаћи једнога дана, а ја ћу вам сада испричати једну другу причу за коју поуздано знам да се догодила – причу о једном подједнако невероватном ходу. Ходу кроз зидове.

Прича почиње мојим првим сећањем. Мајка ме држи за руку, ужурбаним и нервозним кораком некуда ме води, улицама мог родног Шапца. Трчкарам за њом у тешкој и тесној хаљиници коју често морам да носим упркос вечитом противљењу. Мрзим ту хаљину. Притиска ме и жуља, у њој не могу слободно да трчим, да скачем, да се окрећем, да подигнем и раширим руке колико желим. Тога јутра се не буним, ћутим, јер у ваздуху лебди нека ледена напетост. Чујем мајку како задихано, у пролазу, додацује госпођи Пинтеровић: „Данас смо изгубили на суду и на правди Бога остали без имања које нам припада. Не знам од чега ћемо живети! Димитрије је очајан, не може да се помири с толиком неправдом!“ Приближавамо се порти цркве и ја видим тату како пружа новац црквењаку који се потом журно удаљава у правцу звоника и хвата се за канап црквених звона. Одједном почиње страшна заглашујућа звоњава која ме плаши. Људи збуњено застају и упитно гледају пут звона. Мој отац горко виче: „Данас је умрла правда

и ја је сахрањујем!!“ Затварам очи и покривам уши рукама, али није ми лакше. Громка тутњава звона, мамино невесело лице, татин огорчени глас, чудни погледи пролазника, правда, смрт, сахрана... моје срце се из груди преместило у грло, немам ваздуха, нагло извлачим руку из мајчине и бежим ка кући. Сребрне кугле звоњаве котрљају се изнад моје главе. У свакој тутњи реч „неправда“. Не видим их, али знам да ме јуре. Она уска хаљина ме држи као мрежа од невидљивих руку, не могу да пружим корак, не могу да побегнем, стижу ме сребрне кугле и ја у том тренутку знам да црквена звона звоне моју судбину.

Од тога дана прошло је много година. Тата је вредно радио и моја породица је, корак по корак, успела да изађе на крај с недаћама. Завршила сам основну школу с лакоћом, радошћу, и неким тихим осећајем надмоћи. Наставници су ме хвалили, говорили да морам наставити школовање. Желела сам то више од свега.

У мени је, као удаљена звезда коју око не може јасно да ухвати, одувек тињао један бојаљив, мајушан, али постојан пламен. Жеља да свет буде боље, топлије, светлије место. Да бол не постоји. Да доносим мир, да уносим радост тамо где је ишчезла. Желела сам да лечим. Али бити девојчица и сањати белу лекарску блузу – у том времену, у тој земљи – било је као желети да ходаш по води. Или кроз зидове.

Србија је тада имала тек неколико десетина лекара, од којих ниједна није била жена. Да бих стигла до медицине, морала сам прво у гимназију. Али у мом Шапцу, гимназија је била само за дечаке. Зид. Прошла сам кроз њега. Нашла сам школу у Београду која је отварала врата и девојчицама. Вођена оним тињајућим сјајем, отишла сам из свога дома у велики, непознати град. Школу сам завршила, али то је био тек први корак.

Испред мене се сада пружао пут којим се ређе иде – Медицински факултет. Али у Србији ни он није био отворен за жене. Опет зид. У његовом сам углу пронашла мали расцеп. Отпутовала сам у Швајцарску, у Цирих, на Медицински факултет, једини у Европи који није постављао питање да ли си женско. Преда мном су били нови зидови: језик, самоћа, даљина, страх. Али до тада сам већ научила како са њима: истрајношћу. Читала сам медицинске књиге дан и ноћ, очима које нису тражиле одмор. Не зато што сам морала, већ зато што сам хтела. Звала ме је она искричава светлост која није имала име, али је имала правац.

Када је моја земља 1876. године закорачила у рат, ја нисам закорачила у недоумицу. Цирих је остао иза мене, а ја сам отишла у Србију да лечим наше рањене војнике. Нису то знали, али излечени рањеници су помогли мени више него ја њима. У њиховим сам очима видела оно што је мени недостајало – веру да сам баш тамо где треба да будем. Добила сам чин санитетског поручника. Жена на бојишту. Поручник.

По завршетку рата, вратила сам се у Цирих да довршим студије. Једнога дана, у болничкој соби, дечак у грозници и без иког свога уз себе стегао је моју шаку, тражећи од мене помоћ и утеху. Поклонила сам му их, а он је мени поклатио сазнање да нисам више она што само машта да свет буде бољи. Сада сам га ја чинила бољим.

У домовину сам се вратила са дипломом која ме је учинила првом српском лекаром. Диплому су сви могли да виде – носила сам је у руци, али оно најважније било је у мени: снага и моћ исцељења и решеност да својој отаџбини донесем добро. Србија их, међутим, није хтела. Ни моје знање ни руке спремне да лече. Зауставио их је зид боје зарђалих правила и прописа који су налагали да лекар може бити само онај ко је одслужио војни рок. Били су у праву, ја нисам била мушкарац који је одслужио законом прописани војни рок. Ја сам само била жена на ратном пољу, са чином поручника, али без папира са печатом.

Претпостављате шта сам урадила са овим зидом? Да, претворила сам га у праг и прешла преко њега. Нисам стала, писала сам стотине дописа онима који су могли да чују, али нису хтели да слушају. Одговори су ми се враћали као стреле ишаране мастилом неразумевања, ригидности, окамењеног поретка. Нисам тражила милост, уступак, већ равноправност. Тражила сам правду. За мене је направљена посебна комисија од најугледнијих лекара који су проверавали моје знање и вештине. Тај испит је био још један мој тријумф – утврђено је да знам, удем и могу да лечим. Али испред мене је однекуд поново никао још један зид: могу да радим, али не у државној служби. Требало ми је пар година да и овај зид пробијем и да најзад почнем да радим у државној болници. Тесну хаљину заменила сам белим мантилом. Није био шивен по мери, али је мирисао на слободу. Радила сам исти посао као моје мушке колеге, имала исти број радних сати и дежурстава, исту тежину туђег бола, али моја је плата била мања, за нас нису важила иста права. Јер ја сам била жена која је, како је то писало у једном одговору на моју жалбу, „по физичкој природи позвана да се наслања на јачега од себе“. Нису разумели. Ја нисам била она која се наслања. Ја сам била она на коју свет може да се наслони.

Не пратећи уврежени животни ток по диктату друштва, удала сам се тек када сам пронашла човека чији је корак могао ићи упоредо са мојим. Насмешим се и сада када се сетим колико је та удаја подигла прашине на београдској калдрми, све због моје, наизглед безазлене, одлуке да свом девојачком презимену додам презиме свога мужа. Постала сам прва жена у Србији која није оставила своје име на прагу брака. Као да се један идентитет мора угасити да би други добио право да постоји.

Године су се низале. Како то бива код нас, нови ратови су долазили и пролазили, циклично и неумољиво. Са сваким новим, моје мушке колеге су одлазиле на ратишта, а ја сам остајала и радила, у једном тренутку, чак у три

болнице истовремено. И даље са истим обавезама, али без истих права. Једнога дана је зид испред мене израстао у нешто више и хладније: отказ. Али овог пута нисам ударила у њега јер сам ја већ била са његове друге стране. Иза њега и изнад њега, у исто време.

Отказ ми је отворио врата приватне праксе, сопствене и независне. Радила сам са истим жаром – не за институцију, већ за човека. Никога нисам одбила, никоме нисам ускратила помоћ. Сувише је неправде било у мом животу да бих је ја, макар и случајно, проследила даље. Једне вечери, после напорног радног дана, угледала сам дете у дну степеништа моје ординације. Девојчица прљавог лица и погледа који више не тражи ништа, у хаљини од тканине заборави и равнодушности. Као згужвана хартија испала из џепа живота. Питам је где су јој родитељи, тихо одговара да нема никога, као да се то подразумева. Болео ме је тај шапат више од сваког рањеника ког сам лечила. Гледала сам је и питала се: може ли човек бити срећан ако око себе види несрећу других? Ако туђи бол заобиђеш и прескочиш, да ли то значи да си спасен – или само мање жив?

Те ноћи сам одлучила да ћу створити место где постоје нада и шанса за децу коју нико не дозива именом. Јер једно је заштити кожу, а сасвим друго заштити празнину у детињем погледу. Основала сам удружење, уточиште за напуштену децу. Неправда ме је овог пута сустигла у гласинама да бринући о деци без родитеља подстичем неморал, да храбрим рађање ван брака, да ублажавам последице уместо да осуђујем узрок. Као да је помоћ саучесништво, као да се и најмање зрно бриге и нежности морају заслужити. Упркос отпору у друштву, моје удружење је прерасло у дом за напуштену децу. Дом – кратка реч, а у њој све што човек не жели да изгуби. Још један зид је пао.

Чини ми се да сам, при крају овог мог дугог пута, ипак успела да збацити ону невидљиву оков-хаљину у којој сам, оног злокобног дана свог детињства, бежала од звона која су најављивала мој живот у знаку неправде. Неправда, та стара, неуништива вештица, напослетку се уморила од мене и отишла на неко друго место. Са моје 64 године, држава ми је коначно дала звање „правог лекара“ и сва права која су ми деценијама ускраћивана. Тако сам формално постала оно што сам одувек била. Никада се нисам питала да ли је вредело. Знам да јесте. Сваки напор, свака туга и горчина уткани су у пут који сам утрла за све мале Драге које ће доћи после мене. Оне не морају да ломе чело о моје зидове. Не морају кроз живот заробљене оном хаљином што стеже плућа и сужава крвоток.

Овде је крај моје приче и почетак неке ваше. Надам се да сте разумели шта желим да вам кажем:

Зидови нису ту да бисте пред њима стали или се окренули назад. Још мање да бисте чекали да се сами помере.

Зидови постоје да кроз њих прођете. Да у њима нађете само вама видљиву пукотину, довољно широку да се кроз њу провуче ваша одлучност. Да их срушите. Да се на њих попнете и прескочите их. Да их алхемијом своје воље претворите у прозоре. И запамтите: кад год је зид испред вас – пролаз је у вама.

ЖИВОТ ПОСВЕЋЕН ЗДРАВЉУ НАЈМЛАЂИХ

– др Смиља Костић Јоксић (1895–1981) –

педијатар

”

Љубав,

рад и знање

давали су моме животу

смисао.

Прво ћу вам испричати шта ми се управо догодило. Данас, 20. марта 1978. године, свечано сам проглашена за почасног члана Српског лекарског друштва. Ово признање ми много значи јер сам га добила од својих колега, који су, као и ја, читав живот посветили медицини.

А све је почело тако што сам, још као ученица, са 17 година, за време балканских ратова (1912–1913), постала добровољна болничарка и неговала рањенике у Војној болници у Београду. Сматрала сам да је то моја људска и патриотска дужност. Рекли су да сам тада исказала велику пожртвованост и хуманост, па сам чак и одликована Крстом милосрђа и Бронзаном медаљом Црвеног крста. Поносна на своје порекло, јер сам потомак Томе Вучића Перишића, учесника Првог и Другог српског устанка и истакнутог државника из 19. века, кога су звали Господар Вучић, желела сам да и ја дам допринос у борби мога народа за слободу. (Мој муж, такође лекар, касније је подругљиво говорио нашим синовима да тај мој предак баш и није био нормалан, јер је једном приликом својој супрузи просуо пун тањир вреле супе преко главе, иста та жена је увек морала да му припреми тачно 100 ушטיפака, пошто је могао толико да их поједе, а запамћено је за њега и то да је виљушком сам себи извадио око кад га је много заболело.)

Када је Аустроугарска 1914. напала Србију, поново сам се нашла у униформи болничарке. Већ тада ми је постало јасно да ће брига за болесне бити мој животни позив.

Студије медицине започела сам у Лозани у Швајцарској 1915. године. Наставила сам их у Француској, где сам 1921. одбранила докторску тезу и постала асистент на Дечјој клиници.

За време боравка у Француској (септембра 1919), удала сам се за дугогодишњег вереника Александра Костића. Венчали смо се у руској цркви у граду Ници. (Нас двоје, све до данас, за сваку годишњицу брака, изузев за време немачке окупације у Другом светском рату, одлазимо у Ницу, одседамо у истој хотелској соби и ручамо исто јело у истом ресторану као на дан венчања – кисели купус из Алзаса којег Французи зову шукрут.)

Мужа сам упознала док сам била у гимназији. Током једног разговора случајно ми је додирнуо руку и истог трену скочио на ноге, говорећи, уз наклон: „Пардон, госпођице Јоксић!“ Узвратила сам му са: „Молим, молим, господине Костићу! За овај пут.“ Дописивали смо се док је он био на фронту (урамила сам и још чувам струк ковиља који ми је послао, као успомену са Кајмакчалана, заједно с парчетом хартије на којем је написао: „Смиљи ковиље“). По окончању Великог рата, у којем је учествовао као војни лекар и прошао кроз све муке које су снашле српску војску и народ, придружио ми се у Француској и наставио, због рата прекинуте, студије медицине. Исте године смо на истом универзитету стекли титулу доктора медицинских наука. Он се заинтересовао за хистологију (то је биолошка дисциплина која се бави проучавањем ткива), а ја за педијатрију. Када су у Београду оснивали Медицински факултет био им је потребан професор хистологије, па је избор пао на мог супруга. Тако смо се 1922. године нашли у престоници новонастале Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и обоје запослили на тек основаном Медицинском факултету.

Зачуђујуће је, посебно за припаднике савремене генерације, сазнање о томе да је напредовање у универзитетској каријери једне жене, у поменутом периоду, текло много спорије него напредовање једног мушкарца. Рекох већ да смо супруг и ја докторске дисертације одбранили исте године и у исто време дошли на Београдски универзитет, али је он већ 1922. био изабран за доцента, па 1924. за ванредног професора, да би 1936. постао редовни професор и декан Медицинског факултета. Ја сам, након 13 година које сам провела као асистент на Универзитетској дечијој клиници, постала доцент тек 1939. и била тада једина жена с тим звањем у Београду и читавој Краљевини Југославији – била сам жена с највишим академским статусом у држави. Њему је, дакле, требало 14 година да достигне највише звање редовног професора и чак постане декан, а мени 17 година да напредујем једва до места доцента. Драго ми је што је данас на нашим универзитетима стање у овом смислу много боље. Кроз чланство и рад у Удружењу универзитетски образованих жена и Друштву жена лекара, борила сам се све време за то да се положај жена у нашем патријархалном друштву поправи. Имала сам

срећу да у том настојању добијам велику подршку супруга, који изузетно уважава жене. Записао је чак да сва своја остварења и дела посвећује: „Жени, посвећеној и савршеној као полу, способној и ослобођеној као човеку, пуноправној и одговорној као грађанину”.

За ванредног професора на катедри за педијатрију изабрана сам после Другог светског рата и постављена за шефа главног одељења Дечије клинике (1948). Трудила сам се увек да у раду примењујем методе савремене медицине. Посебно је цењена моја способност да одредим дијагнозу малим пацијентима. Говорило се да се и у Љубљани и Загребу, када тамошњи лекари не умеју да открију од чега је неко дете болесно, обраћају за помоћ докторки Смиљи у Београду. У саветовалишту за одојчад упућивала сам мајке у начин њихове неге и исхране, а поседовала сам и једну необичну вештину да, на основу изгледа и понашања новорођенчета, без грешке проценим какве ће карактерне особине у животу испољавати. Посебну пажњу посветила сам проучавању туберкулозе код деце, што је у нашој земљи, због великог сиромаштва, било доста често обољење. С тим у вези, учествовала сам у испитивању дејства бесеже вакцине, о чему сам написала више од 40 научних радова. Резултати мојих истраживања су показивали да је та вакцина нешкодљива и изузетно корисна у борби с овом опаком болешћу. За поменути научни допринос председник Француске ме је 1952. одликовао орденом Легије части. Уз одликовање сам добила и дијамантски брош у облику испреплетених латиничних слова В, S и G (БСЖ, бесеже), који с поносом носим и никада не скидам. (Сигурна сам да ће вам бити интересантан податак да смо муж и ја, после Пјера и Марије Кири, једини супружници који су обоје добитници ордена Легије части, јер је и Александар, још пре Другог светског рата, био одликован за свој научни рад.)

Уважавање које смо уживали међу иностраним колегама није, међутим, постојало у кући коју смо основали и у којој смо деценијама радили, на Медицинском факултету у Београду. Комунистичке власти, које су завеле диктатуру у нашој земљи после Другог светског рата, на нас су гледале као на противнике новог поретка. Заиста, наши политички ставови нису се уклапали у ново време и ново друштво. За мене су говорили како сам злонамерно „објашњавала пораст туберкулозе код деце у Југославији, погоршањем животних услова после победе револуције”, да сам „на међународним конгресима лекара, у приватним разговорима и кореспонденцији, директно вређала наше национално достојанство и социјалистичко друштвено уређење”, да, ради личног истицања, преувеличавам „своје заслуге на пољу педијатрије”, а да уопште не помињем „научна достигнућа хрватских и словеначких лекара”. На крају су одлучили да ме, као и мог супруга, после праве политичке кампање, отерају с факултета. Пензионисана сам 1954. године, што је значило да сам се тада повукла из јавног

живота. С научним радом остала сам повезана једино тако што сам наредних година помагала супругу у припреми различитих медицинских публикација.

У приватном животу сам, као и већина жена, била потпуно посвећена породици. Подигли смо двојицу синова, које смо васпитавали да постану часни, поштени људи, који уважавају културу и обичаје других народа, али су, како је говорио мој муж, „национално испуњени Срби”. Стога нас није изненадило када је старији син Иван, једва пунолетан, одлучио да оде на Равну Гору и придружи се покрету генерала Драгољуба Михаиловића. Вања, како смо га звали, сматрао је, исто као његови родитељи три деценије раније, да му је дужност да се бори за слободу српског народа. Из рата се никад није вратио. До данас нисмо сазнали шта се с њим десило. Мајчинска љубав ми не дозвољава да се помирим с тим да га више нема. Верујем да му је мој златни крстић који је носио око врата сачувао главу, да је негде далеко и да ће се једног дана вратити. Сваког 12. маја обележавамо његов рођендан, па сам тога дана увек посебно тужна.

Млађи син Војислав, с надимком Воки, који је данас познати композитор филмске, позоришне и телевизијске музике, нашао се са 16 година у затвору. Као и његов старији брат, и Воки је веровао у идеале, па је учествовао у акцијама антикомунистичке омладине, убацујући летке са изразима оданости краљу Петру II у поштанске сандучиће Београђана. Зато је био ухапшен и осуђен на три године затвора, иако је био малолетан. Ипак није издржао читаву казну јер је био помилован. Ја сам, наиме, као цењени дечији лекар, била позвана у резиденцију маршала Јосипа Броза Тита на Дедињу, да лечим његовог сина Мишу. Након неколико дана, вођа југословенских комуниста ме је упитао: „Докторка, зашто сте забринуте? Да ли је Миша добро?” Одговорила сам: „Миша је врло добро и ускоро ће бити спреман за школу, а мој син није добро.” „Шта је с Вашим сином?” – упитао је. „Па он је у затвору” – рекох. „Како у затвору?” – чудео се он. Убрзо после тог разговора Воки је био пуштен на слободу.

После одласка у пензију много више времена проводимо у Гроцкој, у нашем дивном летњиковцу на Дубочајском брду, на обали Дунава. Мој муж је ту кућу саградио 1931. године, кријући од мене. Увек се с усхићењем сетим како ме је тад повео на излет бродом у Гроцку. Шетали смо виноградима, воћњацима, пољима цвећа и наишли на усамљену новосаграђену кућу. Упитала сам га: „Александре, чија ли је ова лепа кућа?” Он ми одговори: „Твоја, Смиљо!” – и предаде ми кључ украшен машном. Много смо заволели грочански крај, а тамошњи народ нас је изузетно поштовао. На такав однос према нама је, без икакве сумње, утицало то што сам читаве генерације њихове деце прегледала и лечила. Било је уобичајено да, кад дођем из Београда, наредног јутра пред кућом угледам колону запрежних кола, у којима су били болесни малишани, како вијуга до самог подножја брда.

За крај, желим да вам прочитам шта су, у време када су се припремали да ме отерају с факултета, записали у моме досијеу који је вођен у Министарству просвете: „... по свим питањима има критизерски став..., добар стручњак, говори француски и немачки и прати развој своје струке, бавила се дечијом туберкулозом, публиковала у нашим и француским часописима, добар предавач и добро припрема вежбе, има добар став према лекарима који су код ње на раду, тактична и максимално се труди да их што више уздигне, пружајући свакодневно помоћ, не жалећи ни труда ни времена. Исти став има и према студентима и нижем особљу. Много пажње поклања клиничком раду око болесника, иначе у науци труди се да сваком приликом истакне западњачку науку и културу. Није посећивала курс дијалектичког материјализма нити се труди да што из ове области чита нити да примењује у науци”.

Кад мало боље размислим, оваквом „карактеристиком” дали су ми огроман комплимент и одликовање значајније од било којег другог.

Нема већег признања него када неко, ко вам уопште није наклоњен, устврди за вас да сте изузетно стручни у своме послу, несебични према млађим колегама и предани пацијентима.

Управо су љубав, рад и знање давали моме животу смисао, а што се тиче „дијалектичког материјализма” (то је комунистички поглед на свет који намећу читавом друштву), тачно је да ме није занимао. Немојте ни ви дозволити да вам било ко намеће своје ставове, већ у све сумњајте. Јер, ко сумња тај мисли, а ко мисли, како рече онај филозоф, тај и постоји.

Оне су померале границе спорта

НЕБО НИЈЕ ЗНАЛО ДА САМ ЖЕНА

– Даница Томић (1905–1961) –

прва жена пилот

”

Нисам желела да победим гравитацију – само сам хтела да будем слободна и да летим. Када сам први пут видела авион на небу, знала сам: то је мој пут. Ја сам полетела прва, а са мнош и снови многих девојчица који су постали стварност.

Памтим мирис лета и стару крушку у дворишту, под чијом крошњом се ширила најлепша хладовина. Моја другарица је намештала хаљиницу на лутки, а ја сам нетремице гледала у небо. Сунце је било тачно на југу, док сам палцем и кажипрстом правила кругове око очију – моје замишљене авијатичарске наочаре.

- Не знам за тебе, али ја хоћу да летим – рекла сам јој у поверењу.
- Јој, Данице, па то није за девојчице, одговорила је зачуђено.
- За мене јесте!

Тек касније сам схватила да је тај разговор у дворишту заправо било моје одвајање од тла, моја слобода и први лет.

Зовем се Даница Томић. Рођена сам у Београду давне 1905. године, у свету који је од жена тражио да буду тихе, скромне, нежне. Ја сам била све супротно од тога, бучна, радознала и жедна висина. Од малена сам показивала велику радозналост и љубав према науци и техници, што је било необично за девојке тога времена.

Мој отац је радио у железници. Док су друге девојчице добијале лутке, мени је отац доносио зупчанике и причао приче о возовима, брзинама и правцима. Мајка би говорила да ме је небо позвало, а ја бих кроз осмех одмах узвратила:

- И ја њега!

Одлазила бих на Калемегдан где сам сатима гледала облаке и замишљала да пловим изнад града. Поред мене би се на ивицама зицина шепурио голуб, нахраћен уситњеним хлебом, пре него што би се виноу пут неба. Пратила бих га

погледом. Једног дана и ја ћу горе у правом авиону, помислила бих, пратећи његову путању. Ту сам налазила свој мир и бег од речи које сам, попут девојчица тог времена, свакодневно слушала:

- То није за тебе.
- Шта ће ти то?
- Лепо се удај.

А ја сам сањала да возим авион. Нико у мом окружењу није могао да схвати ту жељу.

Када сам рекла да желим да упишем пилотску школу, неки су се насмејали отворено, неки подругљиво, доживљавајући мој сан као тек неку несташну маштарију. Други су ћутали. То није било обично ћутање. Била је то она тешка прогутана реч, праћена погледом скренутим у страну. Болело је више од подсмеха.

Али ја нисам ћутала. Била сам девојка у мушком свету. Девојка која није пристајала да буде невидљива.

Једном сам застала пред огледалом. Дуго сам гледала свој одраз, очи су тражиле одговор. Да ли сам ја стварно довољно јака? – питала сам се у себи. Тишина у соби била је гласнија од сваког одговора. Нисам га знала. Али знала сам нешто друго. Никада нећу престати да покушавам.

У том периоду упознала сам човека који ће променити ток мог живота, али ме никада неће ни покушати да промени. Миодраг Томић – пилот, официр, херој са фронта. Али пре свега, човек који ме је гледао као равну себи. Није се смејао. Није ћутао. Слушао је. Веровао је.

- Ти ћеш једног дана летети, Данице, рекао је мирно, као да је то најприроднија ствар на свету.

Мирис бензина и уља био је моја тоалетна водица, а брујање мотора моја музика. Док би други слушали музику с грамофона, ја сам ослушкивала како се пропелер хвата за ваздух.

С Миодрагом сам проводила вечери над књигама и мапама. Он је цртао линије летова изнад Скадра и Солуна, а ја сам их пратила прстом као да већ држим палицу у рукама. Његове приче нису биле само приче – биле су полетање. Он није био само мој супруг, био је мој ослонац, уз чију помоћ сам се одгурнула ка висинама. Знање сам крала, али он га никада није ни штедео. Све је делио. Сваки трик, сваки осећај за управљач.

- Не дајем ти крила, говорио је. – Научићу те да их сама направиш.

Али колико год књиге, мапе и разговори били важни, небо се не учи из фотеље. Дође тренутак кад мораш да станеш пред свет и кажеш: *Ја хоћу. Ја могу.* Код мене је тај тренутак дошао без фанфара, али с јасноћом грома.

Први пут сам дотакла крила снова 1928. године, када сам отишла и пријавила се у ваздухопловну школу. Били су збуњени – нису имали припремљен одговор за жену која жели да буде пилот.

- Ти хоћеш... да летиш?
- Да – рекла сам, мирно.

Сећам се тог јутра као јутра уочи судбине. Ваздух је мирисао на уље, бензин и прашину. Имала сам на себи кожну јакну, шал око врата и качкет благо нагнут над чело. Испод свега – срце које је куцало као мотор у пуном замаху.

Први пут сам села у авион уз инструктора и, иако је небо било мирно, у мени је све треперило. Није ме било страх висине – само пада. Али још више сам се бојала могућности да не пробам.

- Спремна? – упитао је инструктор, кратко, без много речи. Само сам климнула. У себи сам понављала: Нема повратка. Ако сада не покажеш ко си, нећеш добити другу прилику.

Узлетање је било глатко. Авион, та моја метална птица, као да ме је препознао. Као да је знао да ћу га водити чврсто, али нежно. Подигла сам га у стрми успон. Ветар је зујао кроз пропелере, а облаци су ми измицали као да се и они повлаче пред нечим новим.

Прва акробација. Повукла сам палицу уназад. Авион се подигао, окренуо у луку и у једном тренутку – свет ми се обрнуо. Земља је била горе, небо доле, а ја тачно у средини, мирна. То је био мој свет. У тренутку сам схватила: доле сам мала, овде горе – слободна. Авион је слушао као да смо стари знанци, као да сам му ја учитељ, а не ђак. На крају, урадила сам нагли заокрет, скоро вертикално. Само храбри и они без сумње у себе то могу. Ја сам у том тренутку била обоје. Слетела сам мирно. Није било аплауза, није било речи. Само погледи.

Знала сам да ће тај дан променити све. Био је 2. јун 1933. године. Тог дана сам добила дозволу број 11 – званично постала прва жена пилот у Србији.

Док су ми уручивали дозволу, чула сам само зујање у ушима – исто оно које осетим кад авион крене да убрзава. То није био крај. То је био полет. Нисам добила своју униформу. Ни плату. Ни летачку дужност. Постала сам пилот, али нису знали шта да раде са женом у пилотској кабини. Свет није био спреман за мене. Али ја сам била спремна за свет.

Била сам пресрећна када сам у „Илустрованом листу” угледала своју слику испред авиона, уз текст: Госпођа Даница Томић, супруга мајора Томића – прва жена у нашој земљи која је летела над провалијом од 2.500 метара.

Иако су ме представили кроз њега, знала сам истину. Полетела сам ја – Даница.

Писала сам, молила, нудила. Често сам се враћала кући са једном истом реченицом у глави: Бићете позвани. Позив никада није стигао. Али ја нисам престала да летим – макар у себи.

Не знам за тебе, али ја хоћу да летим

Ја сам била прва. Данас то можда делује као мала ствар. Али први корак увек боли – као каменчић у ципели који те боде на сваком даху. Ја сам га начинила за све оне девојчице које данас, без страха, могу да кажу: Ја желим да летим.

Данас у Србији има жена пилота. Има жена астронаута, инжењерки, докторки. Данас оне можда и не знају моје име. И није ни важно. Важно је да су полетеле.

Ако вам неко каже да нешто није за вас – сетите се мене.

Небо није знало да сам жена. Знало је само да желим да му припадам. И пустило ме.

ТВОРАЦ ШАМПИОНА

– Јелена Генчић (1936–2013) –

тенисерка

”

Трудила

сам се да сва своја знања и искуства
искористим у раду са децом и да на
њих пренесем важне животне
вредности. Нешто од тога остало
је и забележено. Верујем да је пуно
тога запамћено у срцима младих
који после мене остају.

„Децо, децооо, гимнастика па пропитивање! Идемо, идемо” – орило се свакога јутра крајем тридесетих година прошлог века у кући Генчића на Дедињу.

Без посебног негодовања, можда уз по неко ситно гунђање, онако више себи у браду, ми деца журно смо се постројавали у врсту. Свако од нас седморо добро је већ знао своје место у пространом салону. Стојећи мирно, личили смо на врло добро уигран тим који као да чека интонирање химне.

„Одручи! Идемо, један, један, два, два, три, три..., уздах, издах, исправи леђа, чучни...” – и тако, не дуже од петнаестак минута, настављао је деда с наредбама.

Од када памтим, свако јутро почињало ми је разгибавањем, а настављало се дединим пропитивањем школског градива.

„Да чујем, Јело, ти, ти, Јелена. Изброј до двадесет на енглеском и руском! Ти, мали, наведи главне градове десет европских држава! Ти ћеш ми, Станка, рећи шта знаш о Карађорђу!”

Питањима није било краја. Чинило се да мој деда, Лазар Генчић, познаје садржаје баш сваког школског предмета, ма баш као да је сам министар просвете. Оно јесте, морао је много знати, ипак је био један од првих хирурга у Србији. Ако бисмо и најмању ситницу погрешили или пропустили да кажемо, деда би нас враћао на лекцију у уџбенику. Свеукупно би у том случају пропитивање потрајало битно дуже. Врло брзо смо схватили да на јутарњу прозивку треба долазити добро припремљен. Овај обичај ми је, верујем, помогао да касније у гимназији и на

факултету немам посебних тешкоћа. Учење и полагање испита ми је уопште лако ишло. Иначе сам одувек била веома радознала. Жеља за откривањем нових знања у мени је била присутна током читавог мог живота.

Јасно је да је мој деда Лазар био је веома строг. Он је био и официр, те је можда отуда потицала његова строгост. Учио нас је дисциплини, да негујемо знатижељу и спортски дух, да су честитост, скромност, одмереност и упорност врлине. Сигурна сам да је начин на који сам васпитавана утицао на то ко сам постала касније. Иако ни у чему нисмо оскудевали, научили смо да будемо скромни. Упамтила сам да смо се понекад туширали хладном водом. Била сам веома мала, али се живо сећам да је деда, као слаткиш након ручка, сваком детету давао по три зрна грожђа. Касније сам схватила да је слутио ратно време које долази и оваквим поступцима нас је учио како да поднесемо тешке ситуације и како да се понашамо кад не будемо имали. Иначе смо сви све радили и нисмо се жалили. Данас, као одрасла, често помислим како члановима моје фамилије ништа није тешко. Пуни смо љубави, међусобно се помажемо и поштујемо.

Поносна сам на своје порекло. Колико год да сам путовала по свету, увек сам се враћала у мој Београд, својој кући на Дедињу. У њој сам провела читав живот. Сећам се и да је кроз њу пролазило много људи и да је ту увек било пуно радости и љубави. Та кућа пуна је успомена, за мене има изузетан значај и волела бих да остане сачувана као задужбина. За нашу многобројну породицу ову кућу је саградио деда Лазар још пре Другог светског рата. У то време Дедиње је било налик селу па је деда кућу морао да заштити бетонском оградом како нам не би навраћали лисице и пси луталице. Тада су око нас биле само њиве, воћњаци и виногради. Данас се, након читавог једног века, у овом делу града налазе најлепше куће и луксузне виле.

Када се помене моје име, људи прво помисле на тенис. Али, пре него што сам узела рекет, главно место за спорт и игру било ми је једно пољанче и лопта крпењача. То је лопта направљена од старих крпа, чарапа, комада тканине. Била нам је одлична замена за гумене или кожне лопте којих у време кад сам била дете није било, или су биле веома скупе. И птице на гранама дедињског дрвећа знале су напамет текст који је сваке вечери понављала моја мајка: „Јелена, знаш ли ти колико је сати? Ускоро ће ноћ! Остави лопту и крећи кући!” Заборављајући на време, умела сам с том крпењачом сатима да јурим по мом пољанчету. Узбуђење које сам у тим тренуцима осећала у мени је и данас.

Тек сам после десете године направила своје прве тениске кораке. То је било у мом комшилуку, на имању породице Тодоровић, где смо ми, деца, направили тениско игралиште. Било нам је дозвољено да посечемо један мањи виноград. Кад смо поравнали терен, са оближњег аутобуског стајалишта које више није радило, донели смо плехану таблу на којој је писало „Виогор”. Тако је тај наш тениски клуб

добрио име. Ту смо одржавали прве турнире, на којима се често дешавало да бивају прекинути онда када је мој друг, организатор турнира, бивао поражен. У то време нисам ни имала свој рекет. Позајмљивала сам га од других. Гледала сам старију и искуснију децу како настају основни тениски ударци (бекхенд, форхенд), а онда сам врло брзо почела да им будем равноправни партнер у игри. Озбиљније тренинге наставила сам у Тениском клубу „Партизан” на Калемегдану. Био је то леп простор са добрим условима за тренирање. Никада нисам пропуштала тренинге. Дуже од годину дана пешице сам ишла од Дедиња до Калемегдана како бих тренирала. Суграђани су волели да посматрају наше тренинге па сам се тако навикла на публику. То ми је касније омогућило да без посебне треме наступам на великим такмичењима. Веома сам се трудила и посвећено тренирала. Умела сам саму себе да бодрим. Мислим да је најважније то што никада нисам одустајала. Више од тридесет пута сам била првак државе у тенису. Освојила сам мноштво пехара. Мање је познато да сам била и репрезентативка у рукомету. На месту голмана и капитена, са репрезентацијом сам освојила бронзану медаљу на светском првенству које је 1957. године одржано баш у Београду, на Ташмајдану. Многима је интересантан податак да сам истовремено играла рукомет у „Црвеној звезди” и тенис у „Партизану”. Јасно је, дакле, да је у мени одувек куцало спортско срце.

Током година које сам као играч провела у свету тениса, код мене се појавила жеља да знање које имам пренесем на младе који су заинтересовани за овај спорт. Сматрала сам да је значајно да свако дете има свог тренера. Умела сам сате да проводим на терену. Остало је запамћено да сам на терену често ручала литар јогурта и векну хлеба. Најдраже ми је било да радим са најмлађима, са децом до дванаесте, тринаесте године. Важно ми је било да је дете с којим радим радознало и мотивисано, да брзо мисли и реагује, да је вредно, да замишља и машта. Умела сам да проспем по терену корпу са стотину тениских лоптица и да замолим дете, које тек почиње да тренира, да их покупи. Кад после десетак лоптица крене да тражи помоћ, да се буну, једноставно сам знала да то дете није довољно мотивисано. Увек сам говорила да се тенис не игра само рукама, већ и главом и ногама. Сматрала сам да је значајно да се деца с којом радим, уз тениску игру, образују, да читају, уче језике, да уопште постану бољи људи. Због тога сам са њима разговарала о уметности, пуштала им класичну музику, читала поезију. Умела сам чак да их саветујем да се у одлучујућим поенима сете одређене композиције која би им могла дати додатну снагу. Било је важно да пуно разговарамо, о свему, на различите теме.

Широм света је познато да сам била први тренер Новака Ђоковића, најбољег тенисера свих времена. Кад сам га упознала, имао је свега пет и по година. Веровали или не, већ тада сам знала да ће бити велики тенисер. Питате се - како?

Јасно ми је било то на основу његове жеље, одлучности, самосталности и спремности. Требало га је само правилно усмеравати. Живо се сећам како је изгледао наш први сусрет. Почетком деведесетих година 20. века водила сам тениски камп на Копаонику. Приметила сам како нас свакога дана кроз жичану ограду посматра сићушан дечкић. Пустим га ја тако, да видим колико ће то трајати. Кад он не одустаје. То ме је заинтриговало. Започнем једног јутра, онако преко жице, разговор с њим да видим шта ће рећи. Изненадим се колико, са непуних шест година, зна о тенису. Позовем га да тог дана после ручка дође на тренинг. Стигао је пола сата пре заказаног времена са пуном опремом. Помислим, охо хо, овде има нечега. Бацим поглед у његову торбу, кад у њој све као код професионалних играча – банана, вода, пешкир, мајица, знојница. Кажем му: „Новаче, да ли ти је то мама све спаковала?” Он се брецну, онако увређено и помало отресито на то моје каже: „Не! Ја овде играм тенис, а не моја мама!” То ми је био први знак, а остало је историја.

Пуно дивних успомена ме везује за Новака. Неке о нашем заједничком раду и пријатељству су већ познате, о њима сам говорила на телевизији, могу се пронаћи и на интернету... Ипак морам да нагласим да сам поносна на то какав је Ноле спортиста и шампион постао, а још важније у каквог човека је стасао. Да сам Новакова „тениска мајка” за мене је велики комплимент. Најпоноснија сам била када је 2011. године, након освајања првог Вимблдона, са пехаром дошао у моју кући на Дедињу. Тај тренутак као да нас је обоје вратио две деценије уназад, када смо на тренинзима увежбали шта ће рећи када се то једном догоди. То се зове „визуализација”. Сматрам да је она значајна у спорту и уопште у животу.

Важно је да желимо, да се трудимо и замишљамо како би то у будућности могло да изгледа.

Кроз моју школу тениса прошао је велики број деце. Неки од њих постали су успешни тенисери (попут Монике Селеш и Горана Иванишевића). Неки су, међутим, успешни у другим областима (медицина, просвета, право). Мислим да је многим тенис помогао у томе да у било ком послу истрају и сачувају спортски дух. За мене су сви они шампиони.

У времену у ком сам ја одрасла било је незамисливо да се бавиш спортом, а да не завршиш школу. Тако сам после гимназије уписала историју уметности а онда и филозофију. Уметност ме је одувек занимала, а филозофију сам студирала како бих дошла до одговора на многа питања. Хтела сам да задовољим ту своју знатижељу, да добијем објашњења за многе појаве.

Још једна моја љубав јесте телевизија. Имала сам срећу да се запослим на Телевизији Београд и тамо останем више од четрдесет година. О томе колико сам као редитељ успела да урадим више ће рећи емисије које сам направила (серијал о Његошу, о српском средњовековном минијатурном сликарству и др.). Сматрала сам да важне културно-историјске садржаје треба и на овакав начин сачувати и пренети на будуће генерације. Посао на телевизији је уопште веома занимљив и динамичан. Захваљујући овом послу, као и тенису, била сам у прилици да доста путујем. Знање више језика омогућило ми је да упознајем људе, да стичем пријатељства, да сазнајем о другим културама.

На крају, желим за себе да кажем да сам знатижељна, да ме је та потреба стално подстицала да читам, истражујем, откривам. Трудила сам се да сва своја знања и искуства искористим у раду са децом и да на њих пренесем важне животне вредности. Нешто од тога остало је и забележено. Верујем да је пуно тога запамћено у срцима младих који после мене остају.

Дошапнула бих вам још само: Не престајте да се трудите, слободно замишљајте, маштајте, верујте у своје жеље јер су тако веће шансе да ће се заиста остварити.

Она је симбол
опстанка и обнове

Наталијина рамонда

– цвет феникс –

симбол опстанка, васкрса и обнове

”

*...Могуће је васкрснути и када се
чини да наде нема; снагом мудрости,
стрпљења и упорности превазилазе
се и немогуће препреке; са
ближњима треба живети у слози
јер само дом изграђен на таквим
темељима може одолети свим
невољама...*

Ти и ја смо се, драго ђаче, засигурно, већ срели – на страницама неке књиге, на старој фотографији или на реверу капута ношеног у новембру у знак сећања на Дан примирја у Првом светском рату. А може бити да смо се срели и уживо, у неком врту, на стени или у хладу врлетне југоисточне Србије, где и данас расплићем своје латице као што сам их расплитала пре много, много година.

Дозволи да ти испричам своју причу, да се боље упознамо.

Мој род опстаје десетинама милиона година, одолевајући променама климе, рељефа и вода Балкана, и одржава се до данашњих дана. Преци су ми преживели ледено доба, суше, мразеве па сам научила да се повучем у сан и стрпљиво чекам боље дане. Урасла у пукотине са врло мало земље црнице, изложена суши, ветровима и леденим зимским мразевима, одолевала сам и настављала да се борим, очеличена и одлучна да преживим за нека будућа поколења. И дочекала сам тај тренутак.

Нашли су ме скривену међу стенама Јелашничке клисуре. Било је то за време владавине краља Милана Обреновића. Част да ме открију, изведу на научну позорницу и обзнане целом свету да и ја постојим, припала је нашем најзнаменитијем ботаничару Јосифу Панчићу и његовом ученику др Сави Петровићу, дворском лекару краљице Наталије. Прво су ме назвали *Ramondia nissana* (Нишка рамонда), по граду Нишу. Потом, у част Њеног величанства

краљице Наталије, дадоше ми име *Ramonda nathaliae* (Наталијина рамонда). Имам розету тамнозелених, баршунастих, овалних листова, благо назубљених по ободима. Стабалца су ми ни кратка ни предугачка, а свако од њих носи два до три цвета. Круница ми је љубичасте боје, тањирастог облика с наранџастом основом. Цветам од априла до јуна. Јосиф Панчић ме је звао „љубица“ због боје мојих цветова и описао као чудо природе. Његов близак пријатељ, мађарски ботаничар Виктор Јанка, писао му је да би и болестан човек оздравио само од погледа на мене.

Кажу да сам *биће са девет живота*. Давне 1928. године, стварно се догодило чудо. Прича се да је једног дана ботаничар Павел Черњавски случајно преврнуо чашу с водом и поквасио хербаријум у коме сам се налазила и ја, уснула и готово беживотна. Када га је сутрадан отворио, запањιο се – пред њим није више лежала сува, безбојна биљка, већ жив цвет, поново зелен и свеж.

Али, нисам једина у свом роду и не живим сама. Моја рођака *Ramonda serbica* (Српска рамонда) расте уз мене и обе носимо исту снагу – живимо и преживљавамо у немогућим условима, на местима на којима неке друге биљке не би покушале ни корен да пусте. Од нас две би се штошта могло научити: могуће је васкрснути и када се чини да наде нема; снагом мудрости, стрпљења и упорности превазилазе се и немогуће препреке; са ближњима треба живети у слози јер само дом изграђен на таквим темељима може одолети свим невољама.

Ти знаш да је у Првом светском рату наша земља изгубила трећину свог народа, али није нестала. Баш као ја – опет је процветала. Зато ме сваког новембра, заједно с лентом Албанске споменице, стављају на ревер, у знак сећања на страдање и као симбол победе српског народа у Првом светском рату. Ја сам, децо, цвет који се не предаје.

*Ако вам некада буде тешко, сетите се мене – ја опстанем и кад се осушим,
само чекам једну кап наде. И онда поново процветам.*

Ја сам Наталијина рамонда. Цвет из камена. Цвет победе. Цвет васкрса. Зато и јесам симбол снаге Србије.

Драга децо,

Ово није крај, већ почетак дијалога између прошлости која нас учи и будућности коју градимо.

Хероине су оставиле своје трагове у времену.

Оне су нас научиле да знање, упорност и љубав према ономе што радимо могу мењати свет.

Архитектура Јованке Бончић говори о женској храбрости и интелигенцији кадрој да обликује свет. Катарина Ивановић и Мина Карацић Вукомановић учиниле су да боје, кичице, линије и слова говоре језиком лепоте. Мира Траиловић и Исидора Жебељан су уметност претварале у дијалог између култура, епоха, људи и идеја.

Монахиња Јефимија је најтананији спој женске осетљивости, духовности и уметничке снаге у српској култури, која нас и данас учи да постоје победе које се не виде, оне које се везу у тишини златним концем душе.

Милева Марић Ајнштајн померила је границе науке, носећи своју генијалност тихо, али непоколебљиво.

Љубица Продановић и Марија Милутиновић Пунктаторка биле су светлост у просвети, верујући да је образовање најмоћније средство промене.

Др Драга Љочић и др Смиља Костић Јоксић, својим знањем и чврстом вером у правду, поставиле су темеље хуманости и биле симбол лекарске савести и храбрости, струке која служи животу.

Даница Томић је показала да границе постоје само док неко не одлучи да их пређе, била је симбол модерне жене између два рата: образоване, самосвесне и одважне.

Јелена Генчић је спона између уметности и спорта, између интелекта и дисциплине, између лепоте игре и снаге духа. Веровала је да се шампиони не рађају већ стварају – љубављу, стрпљењем и поверењем.

А хероина природе, Наталијина рамонда – симбол опстанка, трајања и напретка – у својој раскошној снази и лепоти сведочи да нема невоље коју се не може савладати, пута који се не може прећи, циља до кога се не може стићи.

Чувајте ове даме и један цвет од заборава. Оне вам поручују: верујте у себе, следите своју звезду и будите добри људи!

Ко зна, можда ће неко од вас једнога дана постати херој или хероина о којима ће неки нови нараштаји писати приче.

Мислите о томе!

Речник појмова

А

Адаптација – прилагођавање или преуређење нечега.

Академија – установа у којој се окупљају најистакнутији научници и уметници.

Албанска споменица – одликовање које су стекли сви припадници српске војске који су се повлачили преко Албаније у зиму 1915/1916.

Алхемија – (ненаучна) вештина претварања обичних метала у злато.

Архитектура – уметност и наука о пројектовању и грађењу зграда.

Атеље – уметникова радионица или простор за стварање.

Аула – предворје.

Б

Биографија – опис живота једне личности.

Благодет – од *Бога дато*; корисно, благотворно, добро за човека.

В

Вазда – увек.

Вазљубљен – вољен.

Васкрснути – поново оживети, ускрснути, повратити се у живот.

Венац – (овде) круна.

Врлети – стрме, неприступачне планине.

Г

Генетика – наука која је део биологије, проучава наслеђивање особина.

Д

Добровољац – онај ко добровољно ступа у војску или учествује у рату.

Докопати се – доћи до нечега.

Диплома – потврда да је неко успешно завршио школу или факултет.

Дипломирати – завршити факултет.

Дискриминација – неправедно поступање према некоме због пола, вере, порекла или других разлика.

Долама – свечани капут са дугим рукавима, некада мушки и женски.

Е

Еманципација – ослобађање од неравноправности или предрасуда.

З

Занесењак – сањалица, идеалиста.

Знатижељан – онај који је радознао, заинтересован за сазнање.

И

Изложба – догађај на којем се приказују уметничка дела или предмети.

Инжењер – стручњак у техничким дисциплинама који примењује знања за решавање практичних проблема.

Инспирација – надахнуће, подстицај за стварање нечег новог.

Институционализовано – постало део формализованог система или уобичајена пракса.

Инструмент – музички уређај којим се производи звук.

Искорак – корак напред; напредак.

К

Кадар (кадра) – спреман; решен; вољан.

Калдрма – пут поплочан каменом.

Камерно позориште – мањи позоришни простор, обично до 100 гледалаца.

Кандило – светло, светиљка у храму.

Композиција – музичко дело; спој више звукова у складну целину.

Конвенционалан – устаљен, уобичајен, држећи се прихваћених правила и обичаја.

Конзерваторијум – музичка школа вишег степена.

Л

Лепта – најситнији новац који се помиње у Новом Завету; такође и старогрчки бакарни новац.

Либрето – текст који прати музику у опери.

М

Матура – завршни испит на крају средње школе.

Мецена – покровитељ уметности, особа која подржава уметнике.

Министарство – државни орган који се брине о одређеној области (нпр. просвети).

Мираз – поклон који породица младе даје младожењи на дан венчања.

Н

Награда – признање за постигнут успех или заслуге.

Незамисливо – нешто што се не може појмити или замислити.

Нетремице – када неко дуго и пажљиво гледа у неког/нешто, без скретања погледа.

Нобелова награда – међународна награда за велика достигнућа у различитим областима, названа по Алфреду Нобелу.

О

Обесправљен – онај ко је лишен права.

Обзнанити – објавити нешто, рећи свима.

Обрести (се) – наћи се негде (на неком месту).

Опера – музичко-сценско дело у коме се пева, свира и глуми.

Орден – државно признање које се додељује за заслуге.

Очеличен(а) – неко ко постане јак и издржљив као челик.

П

Палата – велика и свечана зграда, често у државној или уметничкој служби.

Подофицир – војно лице, нижи официр.

Подучавати – преносити знање, учити друге.

Портрет – уметнички приказ нечијег лика.

Пракса – практичан рад ради стицања искуства у струци.

Р

Радио-драма – звучна прича која користи дијалог, музику и ефекте да створи слику у уму слушаоца.

Ревер – део капута где се ставља значка, брош или цвет.

Режија – уметничко вођење и осмишљавање позоришне или филмске представе.

Рељеф – изглед земљишта (брда, равнице, планине, долине).

Рефлектор – уређај који усмерава светлост у одређеном правцу.

Ригидност – крутост, непопустљивост, претерана строгост.

Риза – монашка хаљина, свештеничка одежа.

Род (у значењу рода биљке) – група сличних врста биљака

Родољуб – онај који воли своју домовину и свој народ; патриота.

Розета (код биљке) – облик лишћа који се шири у круг

С

Селе – сестра.

Спазити – видети, уочити.

Спикер – особа која чита вести на радију или телевизији.

Сталожен – смирен, озбиљан, уравнотежен.

Стипендија – новчана помоћ за школовање ученика или студената.

Стони Београд (некад и Столни Београд; мађ. *Székesfehérvár* - Секешфехервар) - град у Мађарској, смештен у средишњем делу државе, познат и као древна престоница мађарских краљева.

Судски писар – запослен у суду који води записнике и обавља помоћне послове.

Т

Талент – природна способност за неко умеће или уметност.

Тињати – горети без пламена.

Трупа – позоришна група уметника или чланова циркуса.

У

Универзитет – установа највишег степена образовања.

Ф

Фасада – спољни изглед зграде, њена предња страна.

Фијакер – кочије.

Фронт – простор на којем се води оружана борба.

Х

Хербаријум – збирка осушених биљака које научници чувају и проучавају.

Ц

Цензура – забрана или скривање текстова, слика или идеја да други људи не би могли да их виде или чују.

Црница – тамна, плодна земља.

Ђ

Ђивот – ковчег са моштима светитеља.

Ш

Шепати – храматити, ходати неравномерно.

Литература и извори

Јованка Бончић

Радић, О. (2024). *Жена која је пушила Житан: Архитектонски роман о Јованки Бончић*. Београд: Службени гласник. ISBN 978-86-519-3048-8.

RTS. (2024, 20. мај). *Prva žena arhitekta u Nemačkoj – EXPLOZIV* [Видео]. YouTube. https://youtu.be/DVRVGpd9B_w

RTRS. (2024, 18. мај). *Žena koja je pušila žitan – Knjiga koja svjedoči o uzbudljivom životu i filmskoj sudbini* [Видео]. YouTube. <https://youtu.be/qNruUuw88AA>

Branas's Divine World. (б. д.).

Izuzetne žene Srbije: Vodimo vas u obilazak murala na kojima su oslikane velikanke naše istorije.

<https://branasdivineworld.com/kultura/izuzetne-zene-srbije-vodimo-vas-u-obilazak-murala-na-kojima-su-oslikane-velikanke-nase-istorije/>

Завод за урбанизам (ZUA). (б. д.).

Monumentalna jednostavnost po nemačkom receptu.

<https://www.zua.rs/sr/research/monumentalna-jednostavnost-po-nemackom-receptu/>

Марија Милутиновић Пунктаторка

Васојевић, Н. А. и Кнежевић Лукић, Н. (2023). *Учитељица Марија Милутиновић Пунктаторка – прва жена правозаступник у Србији*. Зборник радова Филозофског факултета у Приштини, 53.

Нешић, И. (2021). *Приче о пркосним Српкињама*. Београд: Урбан реадс.

Спасић, И. (2022). *Биле су прве: Биографије одважних Српкиња*. Чачак: Пчелица.

Монахиња Јефимија

Томин, С. и Половина, Н. (ур.). (2022). *Монахиња Јефимија – Новија сазнања*. Нови Сад: Платонеум.

Грковић, М. (ур.). (1993). *Списи о Косову*. Београд: Просвета / Српска књижевна задруга.

Удружење универзитетски образованих жена – секција Београд. (1936). *Монахиња Јефимија*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.

Мира Траиловић

Пашић, Ф. (2006). *Мира Траиловић – Госпођа из великог света*. Београд: Музеј позоришне уметности Србије.

RTS. (2017). *Трезор – Архивска ТВ емисија: Битеф – Мира Траиловић* [Телевизијска емисија]. Радио-телевизија Србије.

RTS. (2024). *Око магазин – Позоришна тврђава Мира Траиловић* [Телевизијска емисија]. Радио-телевизија Србије.

RTS. (2024). *Траг – Мира Траиловић, заштитница позоришта* [Телевизијска емисија]. Радио-телевизија Србије.

Јелена Генчић

Јелена Генчић – интервју и документарни записи. (б. д.). [Видео материјали].

<https://www.youtube.com/watch?v=HDPMpKwSPGo>

<https://www.youtube.com/watch?v=8zgphocGias&t=792s>

<https://www.youtube.com/watch?v=GYqjnZAJYAk>

Јелена Генчић у емисији „Агапе“.

Даница Томић

Историјска читанка – „Даница Томић, прва српска пилоткиња“. (б. д.).

Наша крила, број из 1933. године – запис о полагању пилотског испита Данице Томић.

Милева Марић Ајнштајн

RTS. (2011). Историја науке: Милева Марић Ајнштајн.

<https://www.youtube.com/watch?v=CDeqIPUqvbq>

RTS. (2015). Милева Марић – једна тајна.

<https://www.youtube.com/watch?v=GqCKsee7k1k>

Кубуровић, З. (2021). Прича за Лава: Милева Марић Ајнштајн. Чачак: Пчелица.

RTS. (2023). Милева: „Ми смо стена“ [ТВ минијатура].

<https://www.youtube.com/watch?v=Lsa9JRM7XMo>

Исидора Жебељан

Мој Београд – Исидора Жебељан.

<https://www.youtube.com/watch?v=27HoP92zguA>

Академска књига – Исидора Жебељан.

<https://akademskaknjiga.com/autori/isidora-zebeljan>

Удружење композитора Србије – Исидора Жебељан.

https://composers.rs/?page_id=7368

Spotify – Isidora Žebeljan.

<https://open.spotify.com/artist/6Tj4Og8CR4YmeffC3yskT>

Википедија – Исидора Жебељан.

https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Isidora_%C5%BDebeljan

Смиља Костић-Јоксић

Pantelić, I. & Bondžić, D. (2020). Život i rad Smilje Kostić-Joksić (1895–1981) profesorke Medicinskog fakulteta u Beogradu. Naučnice u društvu. Београд: Етнографски институт САНУ.

Bondžić, D. (2004). Beogradski univerzitet 1944–1952. Београд: Институт за савремену историју.

Бонџић, Д. (2007). Комунистичка власт и наставници Медицинског факултета у Београду 1945–1955. Историја медицине, фармације и народне медицине – зборник радова XV научног скупа. Београд – Зајечар: Институт за савремену историју – Историјски архив Тимочка крајина.

Бонџић, Д. (2011). Костић-Јоксић, Смиља. Српски биографски речник, том 5. Нови Сад: Матица српска.

Костић, В. А. (2004). Живот са непреболним болом у души (Проф. др Александар Ђ. Костић 1893-1983). Београд: Драганић.

Atić, Z. (2020). The personal effects of professor Smilja Kostić-Joksić, PhD within the dr. Aleksandar Kostić legacy in Grocka. *Serbian Journal of the Medical Chamber*, 1(2), 161–172. doi: 10.5937/SMCLK2002161A

Катарина Ивановић

Народна банка Србије. (2009). Катарина Ивановић – прва српска сликарка. Београд: Народна банка Србије.

Спасић, И. (2022). Биле су прве: Биографије одважних Српкиња. Чачак: Пчелица. Цвјетићанин, Т. (ур.). (2011). Слика у огледалу – Катарина Ивановић. Београд: Народни музеј.

Чубрић, Љ. (2009). Споменар: знамените жене српске. Београд: Завод за уџбенике.

Др Драга Љочић

Спасић, И. (2022). Биле су прве: Биографије одважних Српкиња. Чачак: Пчелица.

Чубрић, Љ. (2009). Споменар: знамените жене српске. Београд: Завод за уџбенике.

Историјски забавник. (б. д.). Драга Љочић – учесница четири рата и прва српска докторка. <https://www.istorijskizabavnik.rs/blog/draga-ljocic-prva-srpska-doktorka>

Драга Љочић – прва Српкиња која је стекла диплому доктора медицине. Данас. <https://www.danas.rs/zivot/draga-ljocic-prva-srpska-lekarka>

Вељковић, С. (2014). Изгубљена битка др Драге Љочић. Секција за историју медицине СЛД. <http://www.rastko.rs/rastko/delo/15022>

Народна библиотека „Душан Матић“ – Ђуприја. Историјска читанка: Драга Љочић. <https://biblioteka.cuprija.rs/istorijska-citanka/draga-ljocic>

Проф. др Љубица Продановић

Јукић, С., & Влаховић, Б. (2001). Др Љубица Продановић – поводом 75 година живота и 55 година рада у образовању. *Педагогија*, 56(4), 57–74. Београд: Завод за унапређивање васпитања и образовања.

Маринковић, Р., & Пајић, М. (2025). Разговор о Љубици Продановић. [н. м.].

Мина Караџић

Добрашиновић, Г. (1995). *Мина Караџић Вукомановић: живот и дело*. Београд: Рад.

Константиновић, З. (1966). *Сарадња Лудвига Аугуста Франкла са Мином Караџић на превођењу српских народних песама*. Београд.

Латковић, В. (2005). *Мина Вукова кћи*. Београд: Весмарк; Беоњига. (Едиција „Жене које су стварале историју“).

Ненин, М. (1987). *Писма као вапаји: Преписка Милица – Вук – Мина* (прир. Радмила Гикић). Нови Сад: *Летопис Матице српске*. ISSN 0025-5939.

Радовановић, С. (1979). *Бављење књигом Мине Караџић-Вукмановић. Књижевност и језик*. ISSN 0454-0689.

Радовановић, С. (1981). *Мина Караџић-Вукомановић*. Београд: Стручна књига.

Софронијевић, М. (1998). *Мина Караџић-Вукомановић (1828–1894). Књижевне новине*. ISSN 0023-2416.

Стошић Врањски, З. (2000). *Житија Катарине Ивановић, Мине Вукомановић Караџић, Надежде Петровић, Зоре Петровић и Милене Павловић Барили*. Сомбор: Ивакскомерц.

Шаулић, Ј. (1988). *Вук и породица*. Београд: Стручна књига.

Наталијина рамонда

Петровић, С. (2009). *Рамондије у Србији и фамилија Циртандрацеје*. Прво електронско издање. Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“. (Дигитална библиотека, књ. 8). IV + 73 стр. [PDF формат].

Крумин, С. (2009). *Рамонде: биљке које научницима заустављају дах*. У: С. Петровић, *Рамондије у Србији и фамилија Циртандрацеје* (стр. 29). Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“.

Крумин, С. (2009). Др Сава Петровић. У: С. Петровић, *Рамондије у Србији и фамилија Циртандрацеје* (стр. 47). Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“.

Универзитетска библиотека „Никола Тесла“. (2009). *Рамондије у Србији и фамилија Циртандрацеје* [Електронско издање у PDF формату]. Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“. <https://www.unilib.rs/diglib/knjiga8>